

**Verhandeling over de voornaamste kwetzuuren, die den
scheeps-heelmeesteren op 's lands schepen van oorlog kunnen
voorkomen, door gevallen dienaangaande gesterkt; mitsgaders over het
niet of al afzetten der leden ... / [Gerard ten Haaff].**

Contributors

Haaff, Gerard ten, 1720-1791.

Publication/Creation

Rotterdam : Reinier Arrenberg, 1781.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/ugwqs2p6>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

G. TEN HAAFF,
VERHANDELING
OVER DE
VOORNAAMSTE
KWETSUUREN,

die op 's Lands Schepen
van Oorlog kunnen
voorkomen.

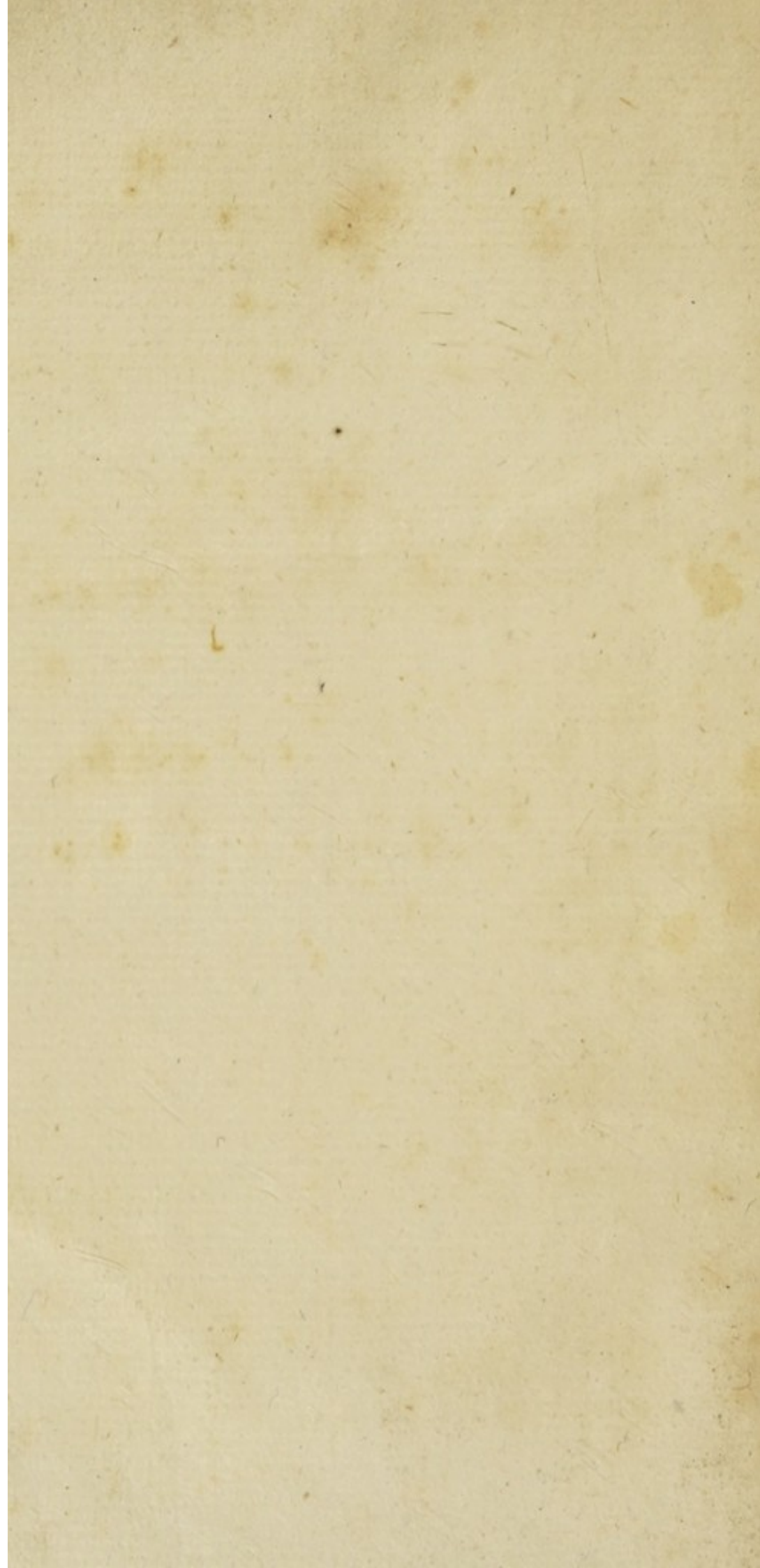
E. XVII

18/h

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b28761601>

VERHANDELING

OVER DE

VOORNAAMSTE

KWETZUUREN,

DIEDEN

SCHEEPS-HEELMEESTEREN

OP

's LANDS SCHEPEN VAN OORLOG

KUNNEN VOORKOMEN, DOOR
GEVALLEN DIENAANGAANDE
GESTERKT;

MITSGADERS

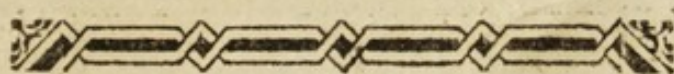
OVER HET NIET OF AL

AFZETTEN DER LEDEN.

DOOR

G: T E N H A A F F,

*Oud Premier Chirurgyn by 's Lands Leger-Hospitalen, Stads
en Schielands Chirurgyn, Examinator by de Oost-Indische
Compagnie te Rotterdam, Operateur van den Steen
te Delft, Lid van de Hollandsche Maatschappij der
Wetenschappen te Haarlem, van het Bataafsch
Genootschap der Proefondervindelyke Wysbe-
geerte te Rotterdam, en van het Provinciaale
Genootschap der Kunsten en Wetenschappen
te Utrecht.*

Te ROTTERDAM,

By REINIER ARRENBURG, 1781.

VERHANDELING

OVER DE

VOORNAAMSTE

KWETZURV.

DIT DEN

SCHIEPSTHELMESTEREN

OP

LANDS SCHEPEN VAN OORLOG

KUNSTEN VOOR KUNSTEN

Facile est inventis addere.

GESTREKT

MISGADERS

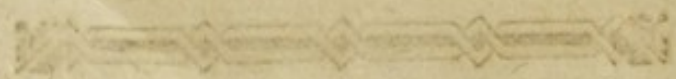
OVER HET NIET OF AL

AFZETTEN DER LEDEN.

DOOR

C. T. E. N. H. A. F.

Ons Bureau is opgericht op de 1ste April 1814, te Rotterdam, onder
den naam van de Koninklijke Bibliotheek, en is sedert dien tijd
aan de Koninklijke Bibliotheek toegevoegd. Het Bureau heeft
tot taak de Koninklijke Bibliotheek te voorzien in alle
zaken van administratief en boekhoudkundig aard, en te
zamen te werken met de Koninklijke Bibliotheek in alle
zaken van algemeen belang.

TE ROTTERDAM.

BY REINIER ARNBERG, 1814

A A N D E

EDELMOGENDE HEEREN
GECOMMITTEERDE RADEN

T E R
ADMIRALITEIT

O P D E

M A Z E,

W O R D D E Z E

VERHANDELING

OP HET OOTMOEDIGSTE

O P G E D R A G E N,

DOOR DERZELVER

ALLERGEHOORSAAMSTE

E N

BEREIDWILLIGSTE

D I E N A A R

G: T E N H A A F F,

L Y S T

DER NOODIGE

INSTRUMENTEN,

VOOR EENEN TER

ZEEVARENDEN

CHIRURGYN.

Een Tas of Koker met de bekende Zak-Instrumenten, die alle goed in soort moeten zyn.

Een Koker met zes of meer Lancetten.

Twee beste welsnydende Scheermesfen.

Alle de Werktruigen, die tot den *Trepaan* behooren, en hier by een dik Scheermes met een vast hegt.

De Instrumenten, die tot het afzetten der leden vereischt worden; dan alle de snydende moeten verdubbeld, en de kromme Mesfen kleiner dan de gewoone in soort zyn; met 2 of 3 *Tourniquets* van *Petit*, onderscheiden in grootte; Twaalf kromme Naalden, in soort; een welgemaakte, dat is geen te dikke Arterietang, die eenen ronden bek heeft; een klein Zaagje met twee of drie bladen van een Horologieveer, die af en aan kunnen geschroeft worden. Een Fragmenttang.

Een groote en kleiner *Catheter*.

Twee *Troisquarts*, onderscheiden in grootte of een met een ronde en een met een platte buis.

De Instrumenten, tot de Breuksnyding dienstig.

De Instrumenten, om Tanden en Kiezen te trekken.

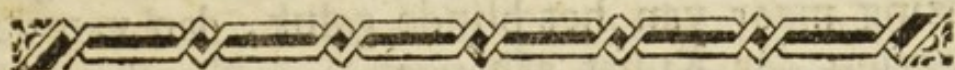
Een lange baleine *Sonde*, daar aan het einde een spongie zeer wel is vast gemaakt.

Zilveren of ivooren Spuitjes enz.

Om de Instrumenten voor roest te bewaren, moeten dezelve, volgens den ondervindelyken raad van eenen voornaamen Scheeps Heelkundigen, alleenlyk van tyd tot tyd met eenen zeer droogen linnen lap afgeveegt worden.

I N L E I D I N G,

BEVATTENDE EENIGE ALGEMEENE
ZAAKEN, TOT DEEZE VERHANDE-
LING BETREKKING HEBBENDE.

Dat de Zeelieden een voornaam deel der menschelyke Maatschappye uitmaken, en tot den welvaart en bloei van het Gemeenebest zeer veel toebrengen, zal niemand, die eenig denkbeeld van de Zeevaart en Koophandel heeft, kunnen ontkennen; maar wanneer wy overwegen de gevaaren en toevallen, waar aan de gemelde lieden, door de onbestendigheid van het dobberende Element, waar op zy verkeeren, zyn bloot gesteld, en vooral wanneerze geroepen worden, om hun Vaderland tegen den aanval der vyanden te beschermen, en den Roveren der Scheepen aan te vallen of het hoofd te bieden enz., (dit immers geschied niet dan door wederzydsche hevige aanvallen of gevechten, waar door de dapperste en roemwaardigste voor hun Vaderland strydende Mannen veeltyds gevaarlyk ja somwylen dodelyk gewond worden) zo is het van de hoogste noodzakelykheid, dat de Zeelieden van kundige en ervarene Heelmeesters vergezeld worden, ten einde zy zich onbeschroomd in de gevechten kunnen inlaten, en in de hoope verkeeren van gelukkig en spoedig van hunne kwetsuren te zullen geneezen worden, en wederom in staat te geraken van

A

an-

andermaal met vernieuwden moed en dapperheid den vyand het hoofd te kunnen bieden.

De Heelmeesters moeten ten dien einde den staat en aart van het gebrek, met eenen opslag van het oog weten te kennen en te onderscheiden; dwaalen zy hier in, dan zal de genezing meer van het blinde geluk, dan van de Regelen der Kunst afhangen. — Nooit moet hy *Operatiën* van eenig gewigt ondernemen, ten zy hy van de hooge noodzakelykheid overreed zy, dat de Lyders langs genen anderen weg te redden zyn; hy moet dan ook niet dralen, maar dezelve spoedig ter uitvoer brengen; echter door verhaasting nimmer van 't echte spoor der genezing afwyken. — De toevallen, die op gewigtige heilkundige bewerkingen kunnen volgen, moet hy op de bedagtsaamste wyze en door de zagtste en allergepaste middelen tragten voor te komen, of, zo ze onverhoeds waren opgekomen, wegnemen. — Verder regeld hy de genezing naar de beste gronden, en door de beproefste hulpmiddelen. Dus doende zal hy aan het oogmerk der Heelkonst, die aan gekwetste en elendige Lyders genezing belooft, op de zekerste wyze voldoen.

Dan om dat 'er misfchien thans weinige of geene gevonden worden onder de Heelmeesters, die op 's Lands Scheepen dienen, welke gewigtige Zeeflagen, waar door zy als in een ogenblik eene groote menigte zwaar gewonden, die hunne hulpe vorderen, krygen, hebben bygewoond, zo kan men van hun die nodige handigheid, oordeelkunde, bedaardheid, vaardigheid van geest, die ter behandel-

ling

ling en behoudenis van zwaar gewondene vereischt word, niet verwagten. — Hierom is het, dat ik deze Verhandeling, welke ik hoop dat hun, en vooral den jongen Heelkundigen, in netelige gevallen voor een raadsman verstreken mag, geschreven heb. — Ik vond my hier toe te meer opgewekt, om dat ik meen, dat in hulpvorderende tydsomstandigheden het een ieder zyn pligt is, in zyn post het zyne, tot welzyn van het Gemeenebest, toe te brengen.

Het is eene beweezene zaak in de Heelkunde, dat het éérste verband van eenen zwaar gewonden zeer groten invloed op de geheele genezing maakt, ja veeltys de dood of het leven ten gevolge hebben kan: by voorbeeld; 1. Een Lyder zwaar gewond zynde, met gevolg van eene hevige bloedstorting, maar het geopende vat onder het bereik van den Heelmeester zynde, zal deeze door een gepast verband de bloeding, die anderzints dodelyk zyn zoude, niet alleen stuiten; maar hy zal door dat zelve verband den invloed van bloed, 't welk ter voeding en onderhouding van het leven vereischt word, dermaten weten te matigen, dat het deel maar zo veel invloed heeft aan den eenen kant, dat het niet versterve, en aan den anderen kant niet zo veel, dat 'er een nieuwe bloedstorting kan veroorzaakt worden, en aldus kan zo een gewonden gelukkig genezen worden. 2. Een beenbreuk, met eene wonde, sterke verplettering, uitstorting van bloed enz., kan, wanneer het bloed door insnydingen ontlast word enz., door tyd en rust gelukkig genezen worden, zo als ik door veele voorbeelden zouden kunnen bevestigen;

maar het bloed niet ontlast, losse splinters niet weggenomen, en de breuk kwalyk gezet, zo dat de scherpe beenpunten in het beenvlies en het naburig vleesch steken, en een te vast verband aangelegt zynde enz., zullen 'er spoedig hevige toevallen, als pyn, koorts, zwelling, ontsteking, verfterving enz., die de dood veroorzaken kunnen, volgen. Dus zal een eerste verband aan het gewenschte oogmerk, ter redding dezer noodlydende en spoedig hulpvorderende Lyders, voldoen, moet het zelve vaardig, en in de juiste order, naar den aart der kwetsing en met de gepaste middelen enz. aangelegt worden; want dus doende zal men de toevallen, die te vrezen zyn, voorkomen. — De kundigheden, die hier toe vereischt worden, kunnen alleenlyk door goed onderwys, naarstigheit, oordeelkunde en ervaring verkregen worden.

Zo dra, of alvorens men bespeurd, dat men slaags geraken zal, moet men den Heelmeesteren eene veilige plaats, om zelve niet gekwetst te kunnen worden, aanwyzen, alwaar zy ongestoord, met overleg en oordeel, hunne verbanden en operatiën kunnen ter uitvoer brengen. Dan waar deze veilige plaats best te maken is, laat ik aan het oordeel der Officieren en Heelmeesters zelve ter beoordeling over. — De plaats bestemd en klaar gemaakt zynde, moet 'er, zo veel mogelyk, alles wat tot gemak voor de Lyders in het verbinden, als bekwaame zitting, gemakkelyke ligging enz. dienstig is, in gereedheid gebracht worden. — Verder de hulpmiddelen en alles wat tot het verband behoord; potten of emmers met zuiver water, waar in spongiën gelegd zyn; een pot
met

met warm water, waar in Salpeter gefmolten is; een of meer flesfen met Azyn, Brandewyn, *Campher-Brandewyn*; de *Bals: Sapon.*, *Bals: Opodeltoch*, de *Bals: vitæ exter.*: de *Spir: Therēbint:* de *Sal Ammon:* de *Spir: Sal: Ammon:* de *Spir: Carminativ:* *Spir: Citri*; het *Liq: mineral.:* de *Tinct: myrrh:* *Tinct: Succ:* witte Wyn enz. Voorders *Agaricus*, *Bovist*, stukjes fyne spon, sommige kegelwys gefneden, ronde balletjes van fyn plukfel, wieken van plukfel en van werk in foorten, met eene groote hoeveelheid plukfel en werk; compresfen van oud linnen in foort, zwagtels onderscheiden in lengte en breedte, boek- of agttienhoofdige verbanden, fervetten tot hoofddekfelen en borstverbanden, Engelsche ledere fpalken, of, by gebrek derzelve, lange bordpapiere fpalken, die van de knie tot de enkelen reiken, ook zeer breede en ftyve bordpapiere fpalken, naar het figuur der dye, om dezelve als een koker te kunnen omvatten, ftrooärmen, oude dekens, kufens, haarfnoerlind enz.

Verder worden de nodige instrumenten, als welfnydende fchaaren, fcheermesfen, *bistouries* in foort, lancetten enz., klaar gelegd. — Alle de instrumenten tot de Trepaan behorende worden nagezien en klaar gemaakt. — Verder de werktuigen, om afzettingen van armen of benen te verrigten, worden in de juiste ordre in gereedheid gelegd. — Dan men behoord meer dan eene Tourniquet in gereedheid te hebben; dewyl men gelyktydig aan onderscheidene Lyders dezelve kan nodig hebben, intusfchen dat men aan andere operatiën verricht. — Men diend ook meer dan een krom mes te hebben, moettende met zes- of agtkante heft-

ten, om wel vast te houden, voorzien zyn. — De arterietang moet niet dik of breed van bek zyn, om dat zulks hinderd om den mond van het vat wel te vatten. — Die in plaats der tang kromme naaldens gebruiken, moeten zich van eene groote hoeveelheid derzelver voorzien. — Ik melde deze dingen, op dat ieder Chirurgyn, by het aankopen der instrumenten, zich daar na zoude gedragen, ten einde hy zich by voorkomende gelegenheid van dezelve nodig te hebben, in geene ongelegenheid zoude bevinden.

Dewyl de gevechten gewoonlyk op eenen tamelyken afstand geschieden, immers hunnen aanvang nemen, en men de gewoonte heeft elkanders wand te beschieten, ten einde de scheepen reddeloos te maken, zo moet het gebeuren, dat door het neervallen van gedeelten van het wand, door het afspringen van stukken houts, zo van de mast als van elders, zwaare kneuzingen, met of zonder wonden, vooral aan het hoofd, moeten toegebracht worden. — Dewyl deze, schoon somwylen in den aanvang gering schynende kwetsuuren, de zwaarste toevallen ja den dood zelve veroorzaken kunnen, moet men den aart en uitgebreidheid van dezelve met alle vereischte nauwkeurigheid gadeslaan, ten einde voor het aanleggen van het eerste verband verzekerd te zyn, of alleenlyk de houdende dan of ook de gehoudene delen enz. gekwetst zyn: want door deze zo zeer nodige kennis en oplettendheid kan hy veeltyds de toevallen, die dusdanige zwaar gewonden dreigen, voorkomen.

Een oordeelkundig Heelmeester, die den aart en de werking van het beledigde deel kent,

kent, kan uit de wyze van kwetsing, uit het geweld, uit het kwetsende instrument enz., oordeelen, of de kwetsing min of meer gevaarlyk is, of zal worden enz.

Bloedende wonden in de vleeschachtige delen, daar vliesachtige uitspantfels zyn, als op 't hoofd, aan de slaapspier, in den vouw van den arm en hand, aan de dye, kuit, voet enz., moet men de bloeding niet terstond tegengaan; want de bloeding is in dezen, en vooral in volbloedige, het heilzaamste middel om de toevallen voor te komen; hierom legt men liever een met water doorweekte spons op de wond, om het bloed naar zich te halen, welke dan van tyd tot tyd veranderd kan worden.

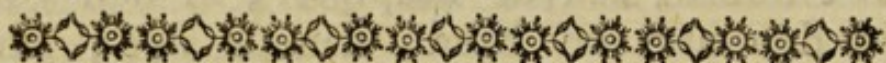
Geringe wonden of kneuzingen worden met een kompres, in *Oxycraat* gedoopt zynde, gedekt, het geen door de Onderheelmeesters, op ordre van den Opperheelmeester, geschieden kan, die zich terwyl met het verbinden van gewigtiger wonden, die meer gevaar in zich bevatten, en zoo als wy straks verhandelen zullen, bezig houd.

Door deze schikking kan in eenen zeer geringen tyd, aan een groot aantal van Lyders het eerste verband, met hoope van eene gelukkige genezing, toegediend worden, zo als uit de behandeling van de Gebreken nader blyken zal. Zeldzaam moet men deze Lyders geestryke middelen geven; want hier door zoude de levensbeweging te sterk opgewekt en toevallen veroorzaakt kunnen worden. —

EERSTE HOOFDSTUK.

V A N D E

K N E U Z I N G E N.

Eene kneuzing is eene verbreking van vaste delen op verscheidene punten, met uitstorting van vogten tusschen de vaten, spieren, zenuwen, vetrok, vliezen enz. doch zonder dat de huid open is. — Alle stompe werktuigen, door een hevig geweld aangevoerd, kunnen de gezegde uitwerking hervoortbrengen.

De gevolgen zyn gewoonlyk eene uitstorting of buitengevaat bloed, *Ecchymosis*, onder de huid. Verdere toevallen moeten naar den aart der beledigde delen afgeleid worden. — Een Slagader, dus verplettert zynde, word 'er een valsche slagaderbreuk geboren. — Pezen en Zenuwen gekneusd zynde, brengen hevige pyn, ontsteking, koorts, stuipen, lammigheid, ongevoeligheid, uitdroging des deels enz. te weeg.

De Randen der Gewrigten verplettert zynde, gaan veeltids ter bederving over.

De Vetrok en het celleweefsel tusschen de spieren verplettert zynde, brengen hevige verettering, afscheiding en versterking te weeg; waar op fistels, voor al in de Dye, kunnen volgen, die bezwaarlyk te genezen zyn, dan ech-

echter niet altyd voor ongeneeslyk moeten gehouden worden.

De Klieren verplettert zynde, veroorzaken aanhoudende lekkings, knoestagtige verhardingen en kankers, die door geene kunst te genezen zyn.

Verplettering der Beenderen of vernieling der celagtige zelfstandigheid, brengd ontaarting in het merg voort, waar uit rottige zweeren, beenbederving, fistels styfheid der gewrigten enz. geboren word.

Het Ruggemerg gekneusd zynde, worden de ondergelegene delen lam en ongevoelig, waar op verstervingen en de dood kan volgen.

Wanneer de uitgestorte vogten by verpletteringen ter bederving overgaan en in het bloed opgenomen worden, kunnenze rotkoortsen, hevige buikontlastingen ontsteking en verzwering in andere delen, hoest, tering en de dood te weeg brengen.

Inwendige delen gekneusd zynde, slepen doorgaans zeer droevige gevolgen naar zich, byzonder aan het hoofd, hals, borst, buik enz. Elk dier delen brengd zyne byzondere toevallen hervorft. By voorbeeld, de hersenen en vooral derzelver vliezen gekneusd zynde, veroorzaken beroertens, lammigheden enz. zo als in de Verhandeling der Hoofdwonden blyken zal.

Kneuzingen van de Borst, met verbreking van Ribben en 't Borstbeen, veroorzaaken

ontsteking in de long en het borstvlies met al derzelver gevolgen.

De Lever gekneusd zynde, verwekt geelzugt, verrotte afgangen, verhardingen enz.

De Maag gekneusd zynde, verwekt braking; de Darmen het darmkolyk, waar by de vuiligheden ter keel uitgeworpen worden, gepaard met benauwdheden enz.

De Ballen gekneusd zynde, worden 'er veeltyds vleeschbreuken hervoortgebragt.

De Endeldarm gekneusd, geeft oorzaak tot verzwering, fistels enz.

De Blaas en hals derzelve gekneusd zynde, verwekt druppelpis, opstopping, koorts, stui-pen enz.

In zware kneuzingen, door het voorbygaan en op een pakken der lugt van kanonkogels, waar door, gelyk als door den donder, de delen zwart worden, gaat alles spoedig ter versterving over.

Zwaare kneuzingen op de geleding van het Heupebeen veroorzaken veeltyds hevige pyn, die van ontsteking, verzwering, fistels, uitzetting van het gewrigt, lammigheid enz. gevolgt worden.

Alle deze onheilen kunnen by een Zeegevegt den Matroos of Soldaat enz. toegebragt worden, en vorderen deswegens eene gegronde kennis ter spoedige genezing. Om

Om de kneuzingen te genezen, moet het oogmerk zyn om de *Resolutie* van het buitengevaate vogt te bevorderen, en de verpletterde delen in hunne veerkracht te herstellen; zo zulks niet mooglyk is, ontlasting aan het buitengevaate vogt te geven, en zo 'er ontsteking by is, die niet *geresolveert* kan worden, de verettering te bevorderen, en altoos tragten de verfterving of verharding van 't beschadigde deel tegen te gaan.

Om een gekneusd oog te genezen, moet men terstond ruime aderlatingen in het werk stellen, op het oog yskoude en zeer verkoelelende middelen aanwenden en die telkens verscheren, als *Aq. Frigida Nitrosa*, *Samb.*, *Acet. Vin. Sal Ammoniac* enz. of de *Cerat Defens. Coerul.* vet gesmeert enz., hier door komt men de verettering van den oogbal voor, die anderszints zeer ligt zoude opkomen en eene volkomene blindheid tot haar gevolg zoude hebben.

De *Resolutie* van alle kneuzingen bevordert men voorders door het uitgestorte vloeibaar te maken, en tevens door de ontsteking en verettering tegen te gaan, de vaten zagt te houden, om het vogt te kunnen opnemen, door eene zachte prikkeling de werking der vaten op te wekken, ten einde de opneming te bevorderen, en door ontlastingen te maken, als de stof opgeslorpt is.

Om aan 't gezegde oogmerk te voldoen, moeten 'er ruime aderlatingen in het werk gesteld worden, ten einde daar door ruimte in de vaten te maken, waar door het buitengevatte te ligter word opgenomen; ja dezelve
moe-

moeten naar de hevigheid der kneuzing eens of meermalen herhaald worden. — Verders geeft men sterke afgang verwekkende middelen, by voorbeeld:

℞. *Fol. Senn.* ℥vj. *Tamarind.* ℥j. *Crystall tart. Sal. polych.* ā ℥ij. *Coq. in aq. f. q. ad. Colatur.* ℞j. alle 2 uur een groote thekop vol, tot dat 'er sterke ontlasting volgt.

De *Scammon* gr. xv. *Sach* ℥j. *M. f. Pulv.* in eens gegeven, doet de vogten smelten en insgelyks veel water dryven, en is op de Schepen gemaklyk te vervaardigen.

Besloten bloed gaat wel niet ligtelyk ter bederving over; maar kan tevens door inwendige middelen eenigermaten tegen de bederving bewaard en vloeibaar gemaakt worden: by voorbeeld: ℞. *Rob. Ribesior. Samb. an.* ℥ij. *Sal. Prun.* ℥ij. *M.* alle uur twee drachma, met gortwater, daar honing en citroensap in gemengd is, 'er op gedronken.

Uitwendig moet men middelen aanwenden, om de vaten zagt te houden, en de werking derzelve eenigermaten op te wekken, ten einde zy de verdeling en opflorping der uitgestorte vogten des te gemaklyker zouden verrichten: het aanwenden van yskoud water, telkens vernieuwd, word van sommigen als een sterk ontbindend middel aanprezen, gelyk ook de bekende *Oxycraat* met *Sal Ammon.* Verder zyn de baden, pappen en stovingen naar vereisch van zaken dienstig; by voorbeeld, op eene kneuzing, daar tevens eene ontsteking by is,

℞. *Acet*

℞. *Acet Lith.* ʒ ij. *Sp. Vin. Camph.* ʒ ℞.
Nitr. pur. ʒ ij. *aq. Commun.* pt j.
 M.

En zo 'er geene ontsteking by is,

℞. *Bals. opodel.* ʒ j ℞.
Aq. Ment. ℥ j.
 M.

De stof eenigermaten ontbonden zynde, komen ligte wryvingen, om de verloorene veerkracht der vaten op te wekken, of strykingen met de *Bals. opodel. Vit. exter.* enz., te stude.

De Lyder moet eene gepaste levenswyze houden, en verkoelende dranken, ligt verterende spyze gebruiken, en vooral zich onthouden van die dingen, welke ligt ter verrottinge overgaan, als vleesch, vet enz., ook zich onthouden van sterke dranken, om dat de beweging van het bloed hier door word aanzet, en gelegenheid ter bederving van het uitgestorte gegeven word.

Op deze voorschrevene wyze heb ik de alleraanmerkelykste kneuzingen door de verdwyning zien genezen; maar is de uitstorting van bloed dermaten veel, of wordze door de lekkings uit eene verpletterde slagader onderhouden of vermeerderd, dan is 'er geene hoop van verdwyning en hierom moet men dan spoedig aan het buitengevaat bloed door gepaste openingen of inkervingen gelegenheid ter ontlasting geven. — Indien zulks aan de Dye voorkomt, moet men de *Fascia lata* dwers doorsnyden:
 im.

immers wanneer men hier niet spoedig het uitgeflorete bloed doet ontlasten, maar aan het zelve tyd en gelegenheid ter bederving geeft, kunnen hier door de allerflegstte en ter verrotting hellende verzweringen, die uittermaten lang duuren en nauwlyks te genezen zyn, geboren worden. — Maar aan den anderen kant moet men by het openen en ontlasten van het buitengevaate bloed indachtig zyn, dat het bloedende vat nog niet gefloten zynde, eene nieuwe ja fomtyds hevige bloeding kan veroorzaken: veiligst doet men dan, terftond na het openen en ontlasten van het bloed, naar den mond van het vat te zoeken, en daar tegen de gepaste middelen aan te wenden, of de toebinding in het werk te stellen.

Wanneer by de gekneusde delen ontsteking komt, en deze tegen het aanwenden der middelen ter verdwyning vermeerderd, moet men trachten de ontsteking ter verettering te brengen; tot dat einde legt men pappen aan, die verzagtende en tevens huidstoppende en prik-kende zyn, om den aandrang tegen het verpletterde zodanig te vermeerderen, dat 'er geene verfterving maar eene verettering plaats hebbe. — De Koortsbast inwendig, vooral in zelfftandigheid, versgestampt zynde, alle twee uur een half drachma met een weinig wyn toegediend, zal de ettermaking merkelyk bevorderen, en tevens de opneming der rotte gefmoltenen vogten derwyze tegenftaan, dat 'er geen vrees voor rotkoorts of verplaatfing van ftof naar elders kan gebooren worden. — Verder worden deze verzweringen op de bekende wyze door de zuiverende en balfemagtige, opdrogende en ver-

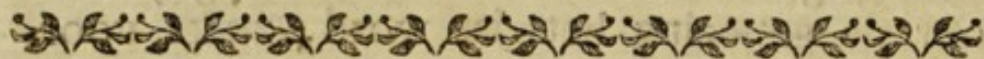
versterkende middelen ter genezing gebracht: alleenlyk merk ik aan, dat vermits deze nablyvende zweeren fomtyds moeilyk te genezen zyn, vooral zo de Lyders aan het scheurbuik of andere ongesteldheid in de vogten onderhevig zyn, en men door de langduurigheid sponsagtig vleesch in de zweeren krygt, waar door de genezing betwist word, zulks voorgekomen word door dagelyks een weinig poeder uit *Alum. Crud. en Myrrh.* in de wond te strooijen, en eene versterkende stoving uit den *Cort. Peruv.* met byvoeging van *Sp. Vini* en *Acetum*, en welsluitende verbanden aan te leggen. — Dan het deel, vooral op de gewrigten, derwyze verpletterd zynde, dat 'er versterking op volgd, zal men best doen het zelve spoedig af te zetten. Dan hier over zal in het vervolg nader gesproken worden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

V A N D E

GESCHOTENE WONDEN.

Een wonde, door een kogel toegebracht, maakt wel eene scheiding des geheels, die versch en bloedig is, maar dezelve is met aanmerkelyke kneuzing vergezeld. — Men brengt tot de geschotene wonden niet alleen die, welke door kogels zyn toegebracht, maar die alle, welke door stompe ligchamen, als stukken yzer, steen, hout enz., op dezelfde wyze door het kanon, mortieren enz. zyn veroorzaakt: want deze vreemde ligchamen doen alle dezelfde uitwerking. Tot deze wonden kan men ook betrekkelijk maken de wind van een kanonkogel, dewyl men meermalen gezien heeft, dat vleesch en been hier door verplettert is; ja het hart geborsten gevonden.

De geschotene wonden verschillen van de kneuzingen alleenlyk hier in, dat de uitgestorte vogten by de laatstgemelde, agter eene geheele huid blyven zitten, daar in de eerste de uitgestorte vogten eenigermate zig ontlasten kunnen: kanonkogels nemen niet alleen de vleeschdelen, maar somwylen geheele leden weg, met verscheuring van pezen en banden, of verbryzelen dezelve geheel.

De toevallen der gefchotene wonden hebben met die der kneuzingen veel overeenkomst; want zeldzaam neemt men by deze wonden, ten waare 'er aanmerkelyke vaten geraakt waaren, bloedftortingen waar: de ingang der wonde is doorgaans zeer nauw, om dat de huid gerekt zynde naar binnen gedreven word; maar de uitgang is wyder, door dien de kogel veeltyds onderfcheidene ligchamen ter wonde uitydriyft, ja zy is fomtyds zeer groot, als 'er flukken beens doorheen geflagen zyn, waar door de huid aanmerkelyk gefcheurd word.

De Lyders worden veeltyds eene fchudding en krampachtige beweging in 't deel, dat gewond is, gewaar, het geen door de verfcheuring van de fpiervezelen en zenuwen veroorzaakt word, en dus is het geen wonder, dat deze tegennatuurlyke bewegingen en fchuddingen zich van wegen de gemeenfchap der zenuwen door het geheele lichaam verfpreden. — Veele Lyders worden eene zwaarte over het geheele ligchaam gewaar, gevolgt van droefgeestigheid, uit hoofde dat de doorftraling van geesten belemmerd is: hoe zenuwachtiger het gekwetfte deel is, hoe zulks gevoeliger word waargenomen, ja zelfs worden hier uit kramptrekkingen, opfpringen der pezen, flauwtens, hik enz., geboren.

De wond, na datze eenige uren is toegebracht geweest, ftaat droog en is bezet met eene drooge korst, die de ontlasting der beflo-
tene vogten betwist en fomwylen de geheele wonde vervuld, en welke door de gepletterde verftorvene vaten en vezelen, die aan de

levende vast zitten, gevormt is: wanneer deze korst by den een vroeger dan by den ander los raakt, volgt 'er somwylen eene hevige bloeding, en de zenuwdelen bloot geraakt zynde, ontstaat 'er pyn enz. — Een kogel door een vleeschachtig deel gegaan zynde, zonder verdere vreemde ligchaamen met zich te slepen, word de wond door de zwelling, die 'er op volgt, dermaten toegezogen, dat men 'er nauwlyks een *stileet* in krygen kan: hier van daan worden 'er uit verzuim van behoorlyke insnydingen somwylen spoedige verftervingen geboren. — Somwylen heeft de kogel op eene aanmerkelyke wyze beenderen verplettert, of is door geledingen en holligheden des ligchaams heengegaan, en heeft aldaar aanmerkelyke kwetzingen en verwoestingen dier delen veroorzaakt. — Somwylen blyft de kogel aan de tegenoverige zyde, tegen het vel of in den vetrok, zitten, alwaarze door eene geringe insnyding kan uitgehaald worden, en zo zulks verzuimd word, kanze van daar zo spoedig en merkelyk verzakken, datze daar na nauwlyks te vinden zy. — Kogels van yzer, die met loot overdekt zyn; en tegen het gebeente aanslaan, laten het loot vallen, de kogel word gevonden en uitgehaald, maar het loot blyft zitten en verwekt daar na hevige toevallen. — Somwylen slepen de kogels lappen van kleeren met zich, die in de wond blyvende hangen, schoon de kogel uitgehaald is, daar na merkelyke toevallen veroorzaken kunnen. Met veele voorbeelden zoude ik dit gezegde kunnen bevestigen; de volgende dienen voor een staal. — *Een kogel, de linker Dye doorborende, ging door in den Balzak, en zat in de rechter zyde van denzelfen, alwaar hy*
zit.

uitgesneden werd: een lapje van eene roode lakense broek was in den Balzak, aan de rechter zyde, blyven hangen, veroorzaakte hevige pyn, ontsteking en verettering, waar door het lapje naar buiten gedreven werd en de toevallen verminderden. Een oud Officier, in de Batailje te Lafeld, zynen rechter arm aan den sponton houdende, werd in den arm geschoten op de hoogte, daar zich de borstspier inplant, de wond werd op 't slagveld door de Franschen verbonden en eenige stukken beens uitgehaald: de Lyder dagt, dat men de kogel 'er ook uitgehaald had; maar eenigen tyd daar na ontdekte ik een aanmerkelyk gezwel met pyn op de borst tusschen de borstspier, het geen zich spoedig gevormt had. Ik opende het gezwel: eerst kwam 'er een lapje van het hemd, vervolgens lapjes van de kleeren en eindelyk de kogel te voorschyn. — De Lyder is van zyn verbryzelde breuk in het opperarmbeen met de gevolgde verzwering tusschen de borstspier spoedig en wel genezen. Veele gevallen van foortgelyke natuur zoude ik uit de oude lysten der Gekwetsten kunnen aanvoeren.

Wanneer een kogel ergens verholten blyft zitten, druktze aldaar en veroorzaakt toevallen naar den aart der deelen, die gedrukt worden, vooral zo zulks omtrent de geledingen plaats heeft, en allerergst, indien de kogel in de geleding zelve zitplaats genomen heeft. — Door gaans is 'er eene groote *Ecchymosis* by de geschotene wonden, om dat menze in haaren aart als zwaare kneuzingen beschouwen moet. — Door kanonkogels worden somwylen geheele zyden van het lichaam gekneusd, die vervolgens zwart en ongevoelig worden, en meest dodelyk zyn.

By geschotene wonden zweld het deel spoedig;

maar eenige uren verlopen zynde, houd de zwelling op, en de wond geeft by lekking een dun bloedig vogt zonder etter uit, welke lekking fomwylen tot den tienden of twaalfden dag duurt, en ftinkend is, om dat buitenvatige vogten, in eene warme plaats verzameld zynde, ter rottinge overgaan, en dus ftank veroorzaaken. — In de kneuzingen zonder uitftorting van ftof is gezegt, dat dezelve veeltyds gevaarlyker zyn, dan wanneer 'er een wond by is; want de uitgeftefte vogten moeten met de verpletterde vaten, als buiten leven zynde, aangemerkt worden, en door de warmte der plaats dun en vloeibaar, maar tevens fcherp geworden, en onder het bloed opgenomen zynde, kunnen dezelve naar alle delen des lichaams worden gevoert, en veele toevallen, als koorts, ontfteking in de herfen en op de borst, buikloop enz., veroorzaken. Het zelfde kan ook in de gefchotene wonden gebeuren, wanneer de doode korst te lang in de wonde blyft zitten enz.

De gefchotene wonden moeten, in het gemeen aangemerkt, niet zeer ligt geacht worden; dan derzelver gevaar moet voornamenlyk afgeleid worden naar de uitgebreidheid der kwetfing, ofze in holligheden is doorgedaan, en of 'er inwendige delen gekwetst zyn enz. Verbryzelingen der beenderen, en vooral die der gewrigten, kunnen niet dan met verlies van het deel gered worden. — Wanneer de vreemde lichamen lang verholten blyven, of zitten ter plaatfe, daar menze niet kan of mag uithalen, kunnenze zeer gevaarlyke toevallen te weeg brengen; want hier door ontftaan fom-

somwylen aanmerkelyke opzwellingen, verzweringen, verrottingen, aanhoudende koorts. — Somwylen blyven 'er ongeneeslyke fistels over, by voorbeeld, als 'er groote verbryzeling en verlies van zelfstandigheid omtrent de *Sinus Frontalis* plaats heeft, latende deze fistel zelf lugt door. — In heete somers en volbloedige lichaamen enz., vereisfchen deeze wonden verdubbelde aandacht van den Heelmeester. — In kwaadfappige, *venerique*, of door fterke dranken bedorvene lichaamen, zyn de gefchotene wonden doorgaans zeer gevaarlyk.

In de genezing der gefchotene wonden geeft men acht om al het vreemde uit de wonde, dat 'er met geweld is ingedreven, zo veel mooglyk is, als mede al het geen door de kogel verplettert is, weg te nemen en uit te halen. — Somwylen word een kogel tot in een beenholte ingedreven en blyft aldaar onbeweeglyk zitten, zy moet 'er, zo het mooglyk is, met de verbryzelde beenlagen uitgehaald worden: aldus heb ik kogels in de *Sinus Frontalis*, in het *Sternum*, *Os Ilium*, *Sacrum* enz. ingeflagen zynde, gelukkig zien uithalen en zelf uitgehaald. — Wanneer een kogel tegen een been, by voorbeeld het fcheenbeen, dermaten is aangeflagen, dat het beenvlies verplettert en vogten achter het zelve zyn uitgestort, kunnen 'er aanmerkelyke toevallen, als koorts, pyn, kramp, ftuipen ja de dood geboren worden. Om deze onheilen voor te komen moet men het beenvlies ftoutmoedig, zelfs op meer dan eene plaats, met een dik welfnydend fcheermes zo doorsnyden, dat 'er ftrepen in het fcheenbeen

gezien worden. Deze infnydingen zyn niet alleen noodzakelyk om de voorgemelde toevallen voor te komen, maar dienen tevens om het beenbederf te beletten, dat men als een zeker gevolg op deze verplettering te wagten heeft. Wanneer een kogel tot in de hoofden der beenderen is ingedrongen, aldaar vast zit, moetze door een fret of tang uit dezelve gehaald worden; dan is zulks niet mooglyk, doet men best het lid terftond weg te nemen; want wagt men tot dat de pyn, zwelling, koorts, kramp, ftuipen enz. zich openbaren, dan is het geen tyd meer om met goed gevolg de *Amputatie* te ondernemen. — In verbryzelingen der geledingen, of met verfcheuringen of ontwrigtingen vergezeld, moet men de afzetting insgelyks terftond onderneemen. — Kneuzingen der zachte delen, offchoon al vry aanmerkelyk, worden door *resolventia*, aderlaten en purgeermiddelen fomwylen volkomen geneezen. — Maar is de verplettering zo groot, dat de aangedaane delen in dode korften verkeert zyn, moet men dezelve door affcheiding bevorderende middelen, inkervingen van de randen enz., tragten te geneezen. — Indien 'er groot verlies van zelfftandigheid plaats heeft, moet men zachte balfemagtige middelen aanwenden, om de vleeschvezelen uit te lokken, te verlengen en duſ ingekrompene lidtekenen voor te komen. — Door de kanonkogels worden fomwylen geheele leden weggeſlagen, dan zeldſaam zyn zy zo glad afgeſlagen, dat men 'er eene goede genezing op verwagten kan; meest vind men alles zo ongelyk afgeſcheurt, en dikwyls met ſcheuring van het been tot in de geleding toe, dat men meermalen verplicht is ge-

geweest dusdanig een deel boven de geleding af te zetten.

Om eenen algemeenen regel, ter genezing van genoegzaam alle gefchotene wonden, te hebben, moet men dus, op het voetspoor van PAREE, LEDRAN enz., te werk gaan, dat men de wonden terftond verwydere, dat is, men moet van eene nauwe, ronde, eene langwerpige wonde maken: hier door bekomt men toegang tot de vreemde lichaamen, die dan met den vinger doorgaans gemaklyker als met eenig ander werktuig, kunnen uitgehaald worden: verder worden door deze infnyding, vooral zo de kogel door vliesagtige uitspanzels is heengedrongen, aanmerkelyke toevallen, als zwelling, pyn, koorts, ontfteking met alle deszelfs gevolgen, voorgekomen; verder word hier door gelegenheid verſchaft om de gepaste middelen, ter bevordering van de afſcheiding der doode korſten, en losmaking der vreemde lichaamen, ter vereiſchte plaats te kunnen brengen. — Vervolgens tragt men door verzagtende en etterverwekkende middelen de korſten te doen ſcheiden, als het *Ung: Aureum*, *Bafilicum*, *Althææ Comp:*, *Balf: Arcæi*, vooral door een vers *digestif* uit *Vitel: ovi* en *Therebint:* bereid, waar by in vervolg het *Ung: de Syrace*, *Tinct: Myrrhæ* enz. kan gevoegt worden. Deze middelen moeten met geene ſteekwieken, maar plat en eenigzints tuſſchen de lippen der wonde zo gelegd worden, dat zich het dunne ſtinkende vogt gemaklyk ontlaſten kan; want dit beſloten gehouden wordende, zoude van zeer kwaade gevolgen kunnen zyn. — Het deel word met compresen, in eene gepaste ſtoving doorvogtigd

of pap naar vereisch overdekt. — Voor eene algemeene stoving kan dienen *Bals: vit: exter.* $\mathfrak{z}$ j, *aq. Commun:* $\mathfrak{z}$ xij M.: of een afkooksel van *Chamomill:*, met byvoeging van eene gepaste hoeveelheid Azyn en Brandewyn: hier door word de levensbeweging eenigermaten in het deel opgewekt, het geen ter afscheiding en bevordering der ettermaking dienstig is. — Altoos moet men trachten de versterking voor te komen. Maar zyn 'er ongelukkig de beginselen reeds tegenwoordig, dan moet men den *Cort: Peruvianus* by de *Chamomill:* voegen, en denzelven ook inwendig toedienen. Wanneer by eene geschotene wonde een voornaam vat gekwetst is, en zulks aan een der ledemaaten voorkomt, moet men terstond een *Tourniquet* aanleggen, vervolgens de wonde op de voorgemelde wyze verwyderen, en naar den mond van het vat zoeken, op het zelve den vinger zetten, vervolgens dienstige middelen, als een prop van plukfel in heete *Sp: Terebint:* doorvogtigd, of *Agaricus*, *Bovist* enz. 'er op zetten, of des noods het vat onderscheppen en toebinden. — Men wagte zich hier van sterk drukkende trapswyze compressie en welstuitende verbanden, die in andere kwetsingen en bloedstortingen anderszints zeer heilzaam zyn, aan te leggen, uit vrees van versterking, die hier door zoude kunnen veroorzaakt worden. — Wanneer men uit de plaats en aart der wonde, digt by een groote slagader zynde, zich verzekert houd, dat 'er een aanmerkelyk vat gekwetst kan zyn, kan men na het aanleggen van het eerste verband, offchoon 'er op dien tyd geene bloedstorting tegenwoordig waare, uit voorbehoeding boven de wond een

Tour-

Tourniquet, om 'er in tyd van nood gebruik van te kunnen maken, aanleggen. - Wanneer de korsten afgevallen en de zweeren gezuivert zyn, verminderd men de zachte *Balsamica* & *Unguenta*, om geen sponsagtig vleesch in de wonde te krygen: men gebruikt dan het *Aq: Phagad:*, *Tinct: Myrrh:*, *Tinct: Cort:*, het *Ung: de Lapide Calamin:* enz:, in één woord, men *incarneert* en *cicatriseert* op de bekende wyze.

Omtrent de levenswyze en inwendige middelen diend nog aangemerkt, dat het aderlaten, by volbloedigen en die door de wonden weinig of niet gebloed hebben, allernoodzakelykst is, omde toevallen van pyn, koorts, zwelling enz: voor te komen; maar in tegendeel, zo 'er eene verflapte veerkragt der vaste deelen plaats heeft, moet de Koortsbast spoedig toegediend worden, ten einde dit gebrek te verbeteren en de afscheiding en verettering te bevorderen. — Tegen de pyn, ongeduurigheid en slaaploosheid moeten deze Lyders een of meer giften *Opium* toegediend worden.

DERDE HOOFDSTUK.

V A N D E

H O O F D W O N D E N .

Het Hoofd kan in de houdende , of gehoudene delen gekwetst worden ; tot de eerste behoren de buitenste bekleedselen , spieren , peescallot , vliezen en bekkeneel ; tot de laatste de herzenen , met derzelver vliezen , vaten , zenuwen , holligheden enz :

De kwetsuuren der uitwendige bekleedselen zyn kenbaar door het gezicht , gevoel , sondeeren , uit de toevallen , het zien van het werktuig , en de kragt waar mede het zelve is ingedrongen enz.

Wonden , die door houwens of sabels zyn toegebracht , zyn gemaklyk te kennen , dan , als 'er haar in de wonde geslagen is , en het zelve zeer vastzit , toond het aan , dat het in 't bekkeneel is ingeslagen.

In oppervlakkige wonden is de vinger het beste onderzoekinstrument ; maar in wonden , daar de vinger niet kan , is een silver *stilet* dienstig : voeld men geen weerklank van 't been , is 't een teken , dat het zelve niet beledigd is.

Wan-

Wanneer men geene van die toevallen, die gewoonlyk op belediging van 't *periofteum* en *cranium* of uitgestort bloed volgen, als galbraking, ligthoofdigheid, ontlasting van bloed uit neus en ooren, dofheid, geesteloosheid, lamheid, ftuipen enz:, gewaar word, dan kan men echter nog met geene volkomene zekerheid befluiten, dat 'er niet dan uitwendige delen beledigt zyn; want de toevallen openbaren zich niet aanftonds; in tegendeel heb ik in klaarblyklyke kwetsingen der herfenen de toevallen eerst na verloop van zeven of meer dagen zien volgen: ja heb gevallen gezien, geduurende het Beleg van Bergen op den Zoom in 1747, daar men de wonden voor genezen hield, en daar na opbrekende duidelyk toonden, dat 'er eene kwetsing der herfenen plaats had. Hierom moet men in de beoordeeling der Hoofdwonden alle omzigtigheid, om geene verkeerde voorfpellingen te maken, gebruiken.

Omtrent het zien van het werktuig, waar mede de kwetsing is gefchied, kan men aanmerken, dat een ftoot met een degen, bajonet enz:, dikwyls zeer diep kan ingaan en lang daar na gevaarlyke toevallen aanbrengen, zonder dat men van buiten aanmerkelyke kwetsing befpeuren kan enz:

Wanneer gewonde deelen eene fterke veerkragt bezitten, en 'er tevens eene kneuzing plaats heeft, kunnen 'er aanmerkelyke toevallen geboren worden: byzonder neemt men dit waar omtrent de flaapfpieren, vooral wanneer derzelver vezelen maar gedeeltelyk en dwers afgefmeden zyn, ja, op dusdanige wonden

den heb ik het hoofd dermaten zien zwellen, dat de oogen, met paarfe ringen omzet, zich toefloten, en van hevige pyn, die zich door den hals en fchouderen uitftrekte, werd gevolgt.

Als de uitgeflore ftof door de kleinheid der wonde zich niet kan ontlasten, is 'er veel grooter vrees voor toevallen, dan wanneer 'er een groote wonde by is: want deze verzamelde ftof zich ophopende maakt zwelling, ontfteking, roos, pyn, kramp, ftuipen, en de lucht in de *cellulofa* vallende, maakt luchtgezwellen enz:

Het is van groot aanbelang, dat een Heelmeester acht geeft op de toevallen, die op een gekwetst hoofd volgen, of dezelve eensklaps zyn ontftaan, en na het toedienen van gepaste hulpmiddelen, als ruime aderlatingen, diepe infnydingen enz:, blyven voortduuren, of datze verminderen; want de vermindering duid aan, dat 'er maar een fchok of dreun van het hoofd heeft plaats gehad, of dat de belediging zo gering geweest is, dat de Natuur door haar ingefchapene vermogens inftaat is zich zelve te redden, ja, daar reeds werkelijk mede bezig is.

Groote wonden van de uitwendige bekleedfelen worden door hegtplaasters, hegtingen met de naald, gepaste verbanden enz: fpoedig genezen; men geve maar acht, dat de randen der wonde gelyk tegen elkander ftaan, en door de hegting en eene zachte drukking tegen elkander gehouden worden: de *Balf: peruv:* met zagt pluk-

plukfel, moet in de hoofdwonden als het beste heelmiddel worden gefchat, en het verband moet zeer zeldzaam veranderd worden.

In Hoofdwonden, daar groote lappen by hangen, (zelfs met fchilfers van het *cranium*, zo als men door het houwen met fabels, of neerftorten van harde, fcherpe en zwaare ligchamen op het hoofd, waarneemd) moet de lap terftond op zyn natuurlyke plaats gelegd, en door hegtingen en een gepast verband op die plaats verzekert worden, en zo 'er tevens een kneuzing plaats heeft, wend men die middelen aan, die ter *Resolutie* der kneuzing zyn aan-geprezen.

Wanneer de flaapflagader op de een of ander wyze mogt gekwetst zyn, het geen door het heevig en hortend uitspringende bloed kenbaar word, moet men het bloed eenige minuten, vooral zo de Lyder volbloedig is, al was het tot een pond toe, in een bekken opvangen; vervolgens de *Agaricus*, fpons of een dot van plukfel, in heeten *Sp: Thereb:* doorvogtigt, op den mond van het vat leggen, ondersteund door compresjes, ftukjes bordpapier en het knoopverband. Dit verband moet men eenige dagen lang zonder los te maken laten zitten, waar na men de wonden in de flaapflagader doorgaans gefloten, ja volkomen genezen vinden zal: de uitwendige wond word verder als een gemeene wonde ter genezing behandeld; edoch men geeve acht, dat ter plaats der kwetfing geen flagaderbreuk geboren word: door eene geringe drukking voor korten tyd kan men zulks voorkomen. — Dan wan-

wanneer 'er tevens eene aanmerkelyke kneu-
zing der nabuurige delen plaats heeft, moeten
'er gepaste stovingen, ter bevordering der
Resolutie, aangewend worden, zo als in het
Hoofdstuk der Kneuzing reeds vermeld zyn. —
Indien 'er haastig door de hevige bloeding een
aanmerkelyk gezwel of valsche slagaderbreuk
werd geboren, die van ogenblik tot ogenblik
in groote vermeerderd, en waar uit groote
onheilen staan te vreezen, moet het gezwel
terstond geopent of wel kruisgewys doorsne-
den worden, ten einde aan het opgehoopte
bloed ontlasting te geven, de gespannenheid
weg te nemen, en al het geronnen bloed
van voor den mond der gekwetste slaapslagader
weg te ruimen, vervolgens op denzelven de
nodige bloedstempende middelen, zo als boven
gezegd is, aan te wenden, en de wonde verder
naar de konst ter genezing te behandelen. —
Maar heeft men vermoeden, dat 'er tevens
eene *Fraëtuur* in het *os Temporum* plaats heeft,
moet men de insnydingen tot op het been toe
doen, ja het been zelve ontbloten, om den
aart der breuk te kunnen naspeuren en aan de
stof, die veeltids hier verholen zit, gelegen-
heid ter ontlasting te geven, en dus voor te
komen, datze niet naar binnen wyke. — Aan
deze stoute doch allernoodzaaklykste konst-
bewerkingen moet de verwagting, om dusdanige
Lyders te redden, voornamentlyk toegekend
worden (*). Won.

(*) Meermalen heeft my de bevinding in de Hospitalen
geleerd, dat na het ruim doorsnyden van het gespannen been-
vlies, alle de toevallen, als braking, ylhoofdigheid enz.,
zo spoedig weken, dat men van het voornemen, om de
Trepaan's anderen daags te stellen, af zag, en deze Lyders
spoedig genazen.

Wonden van het bekkeneel met ontbloting van het been, zonder merkelyke kneuzing of verbreking, kunnen zonder afscheiding van been genezen: de wond word op het nauwkeurigste gesloten en met een wick in *Tinct: Myrrh: Mastich: of Succ:* gedekt, en zeer zeldzaam verbonden. — Veele hoofdwonden met aanmerkelyke ontbloting van het *cranium* heben aldus, zonder afscheiding van been, genezen: voornamelyk is dusdanige spoedige genezing te wagten, wanneer de wond door een scherp snydent instrument, mes of fabel, is toegebracht, en de lucht, door het zeldzaam verbinden, geweerd word. — Maar wanneer het ontbloote *cranium* eenigen tyd aan de lucht is blootgesteld, zo dat de vogten in de oppervlakte van het zelve stollen, dan word dezelve oppervlakte droog en gaat ter versterking over, zo als uit de verandering van de kleur duidelyk blykt, wordende eerst bruin, daar na geel, eindelyk zwart en geheel droog.

Ter genezing van deze hoofdwonden, die met ontbloting van 't been gepaart gaan, besteed de Natuur somwylen veertig dagen om de zichtbaare afscheiding daar te stellen. — Geestig komt de konst hier de Natuur te hulp, borende met een driekante priem of *perforative Trepaan* veele gaatjes door de aangedaane beenbladen tot in de levende vaten. — Uit deze gaatjes ziet men reeds den derden of vierden dag vleeschheuvels te voorschyn komen, die zich somwylen onderling zo vereenigen, datze een nieuw beenvlies over het ontbloote heenweven en dus de afscheiding voorkomen. — Maar indien het been te ver is aangedaan, om
zon-

zonder afscheiding te kunnen genezen worden, zo is dit doorboren echter heilzaam; want door het boren word ontsteking in het levende verwekt, waar op verettering volgt, die, door het uitkomen van de vleeschheuvels, de schobbetjes van het aangedaane been zichtbaar wegstoten, waar na zich het nieuwe beenvlies vormt, en de Lyders, zo als ik meermalen ondervonden heb, binnen weinige dagen genezen, mits men zich van balsmagtige en geene sterköpdrogende middelen bediend, haastig en zeldzaam verbind, ten einde eene nieuwe opdroging voor te komen.

Van meer gewigt is het, wanneer by Hoofdwonden het bekkeneel gespleten, gescheurd, verbroken, vermorzelt, ingedrukt, weggehouden, weggeschoten of weggeslagen is enz. Dan hier staat op te merken, dat offchoon men somwylen uitwendig geene belediging aan de herzenpan bespeurt, 'er echter aan de inwendige zyde of binnenste tafel eene splyting of verscheuring kan plaats hebben, zo als de ondervinding by het openen na de dood van dusdanige Lyders meermalen geleerd heeft. — Ook zyn de spleten niet altyd op de plaatsen, alwaar de wond is toegebracht: somwylen is 'er een stuk been naar binnen geïlagen, en dit in de klem zittende maakt eene breuk van het ergste soort.

Door het nauwkeurig onderzoek der wonde, na dezelve alvorens gezuivert en het haar afgeschoren te hebben, word men de onderscheidene kwetsingen van het *cranium* gewaar; maar wanneer deze beledigingen van het *cranium*

~~niet~~ plaats hebben by eene kneuzing zonder wonde, en 'er geene merkelyke toevallen in den aanvang tegenwoordig zyn, die den Heelmeester waarfchouwen, zo kan hy zich deerlyk bedriegen; want na den zevenden of agtsten dag, wanneer de gekneusde plaats papachtig en bleek word, beginnen zich fomwylen de toevallen eerst te openbaren, die veele wegflepen.

De gevolgen van het door kneuzing beledigt *cranium* zyn bederving aan het been, het zy aan een of beide de tafelen, verdere doorvretingen tot op de hersenvliezen en hersenen zelve, met alle derzelver gevolgen, als draaijingen in het hoofd, koortfen, flaaploosheid, ongevoeligheid, ftuipen, onbeweeglykheid, beroerte, lammigheid enz. Door drukking, prikkeling of rotting kunnen deze netelige gevolgen hervoortgebracht worden.

De kenmerken, waar uit wy befluiten, dat deze toevallen te vrezen zyn, worden uit den aart der wonde, deszelfs grootheid, geweld en aanmerkelyke kneuzing, vervallen aangezigt, traage beweging in de oogen, verwyderden oogäppel, zwelling der oogleden, het droogftaan der wonde enz: opgemaakt. — De uitzichten van dusdanige kwetsingen kunnen niet dan zeer bekommerlyk befchouwd worden.

Om de ongelukkige uitkomsten van een beledigt *cranium* voor te komen, moet men alles, wat ter genezing dienen kan, nauwkeurig gadeftaan: het haar moet van rondsomme ruim

worden afgeschooren, als mede het haar, dat veeltyds in het *cranium* is ingeslagen, uitgehaald. — Het geronnen bloed word met een spons met warme Wyn, Brandewyn met Water en Azyn uitgewasfchen, de losse splinters weggenomen, en zo de wonde te klein is, moetze alvorens geopent worden; want de bevinding leerd, dat 'er veele Lyders fterven uit hoofde dat men verzuimt heeft de nodige verwyderingen in tyds te maken. Bespeurd men, dat 'er eene neerdrukking der buitenfte tafel, met uitftorting van vogt in het *diploë*, plaats heeft, dan moet men door de *perforative boor* gelegenheid ter ontlasting aan deze ftof geven, ten einde zy door haar verblyf geene bederving op deze plaats voorbrenge. — Ontdekt men een spleet, daar zich eenig vogt door ontlast, dan moet men dien spleet door het afraspen verwyderen, om hier door aan de ftof eenen gemaklyker uitgang te bezorgen. — Dan wanneer deze verwydering niet genoegzaam is, en de toevallen aanduiden, dat 'er waarfchynlyk eene *Trepanatie* vereischt word, doet men best de infnydingen zo in te richten, dat hier door de weg ter *trepanatie* gebaad word, altoos acht gevende, dat men de wonde, die 'er reeds is, in zyn voordeel neeme, en naar den aart derzelve, mitsgaders naar den aart der breuk, spleet enz: de figuur der infnyding, het zy kruiswys of als eenen stompen driehoek enz: maake; altyd acht gevende, dat de beledigde plaats 'er volkomen voor het oog door worde blootgelegd. — Het instrument, dat ik tot deze infnyding allerdienftigst bevonden heb, is een dik welfnydend fcheermes, dat een vast handvat heeft,

heeft, waar mede men vaardig de insnyding verrichten kan; vervolgens ligt men de hoeken der wond op, scheidze van het *cranium* af, of men snydze tevens met het scheermes weg, vermits dezelve in vervolg geen pyn of belemmering veroorzaken zouden; vind men losse splinters, neemden men die terstond weg. De bloeding, die op deze insnyding volgt, word door droog plukfel of een weinig *Spir: Thereb:* en een gepast verband gemaklyk gestuit.

By het volgende verband moet de gekwetste plaats met alle nauwkeurigheid onderzocht worden: vind men meer losse *fragmenten*, die neemt men 'er uit; maar de vastzittende laat men door de verettering los worden: somwylen groeien dezelve door de *callus*, die de Natuur hier vormt, wederom vast.

Indien 'er een *fractuur* in de holligheden van het voorhoofdsbeen plaats heeft, leerd men die kennen door de ontlasting van bloed, etter enz. uit den neus, slym en lucht uit de wonde, wanneer het ingespoten vogt in de wonde door den neus uitgaat, en de neus toegehouden zynde de uitblazende lucht ter wonde uitkomt, die somwylen zo hevig is, dat ik 'er een kaars heb door zien uitblazen.

Nopens de genezing gaat men te werk, zo als van de *fractuur*, die tot in het tafelscheidfel (*diploë*) gaat, is gezegt, wel lettende zo min als mooglyk is van het snotvlies te verliezen, ten einde, zo het mooglyk is, de

fistelleuse holte, die dikwyls overblyft, voor te komen.

De eerste wick, die men in deze holligheid ter zuivering of genezing legt, moet aan eenen draad, die op het voorhoofd door een plaaster verzekerd is, gehegt zyn, ten einde dezelve met de inademing niet in den neus kan gesleept worden. — De wonde word door eene welklevende plaaster, en een stuk blaas, om de lucht te weeren, gefloten, en zeer zeldzaam verbonden.

Dan blyft 'er niettegenstaande alle oplettenheid eene opening, tot in de holligheid doorgaande, over, moet men, door de randen rauw te maken en dezelve tegen den ander te voegen, die tragten te sluiten; maar is 'er wegens het groote verlies van zelfstandigheid eene ongeneeslyke holte overgebleven, zo als ik in een Officier, die in den vorigen oorlog door een kogel gekwetst was, gezien heb, moet men de opening met een zilver plaatje en welklevende plaaster sluiten, ten einde den ingang der koude lucht te weeren, die anderzints oorzaak van eene geduurige verkoudheid zyn kan.

Indien het inwendige gedeelte van de voorhoofdsholte (*sinus frontalis*) binnenwaarts gedreven is, zo als ik, door het springen van een Bom, in een Officier der Artillerye gezien heb, moet men zo spoedig, als mooglyk is, het zelve door een *Elevatorium* opligten, en zo het 'er op die wyze niet is uit te krygen, moet men in de nabuurschap een of meer *Trepaners*

panen stellen, ten einde door deze opening het *Elevatorium* te brengen, en het stuk 'er uit te ligten, gelyk als ik by den gemelden Officier met goed gevolg van eene volkomene genezing verricht heb, blyvende echter 'er een aanmerkelyk diep ingetrokken lidteken over.

Wanneer 'er een stuk van het bekkeneel by een *fractuur* of scheur is naar binnen geperst, zo dat echter de uitvloeijing van stof hier door niet belemmert is, en de Lyder geene toevallen heeft, kan men het werk der genezing aan de Natuur overlaten, onder het toedienen van gepaste uit- en inwendige middelen, als ruime aderlatingen, verkoelende purgeermiddelen, stovingen enz. Maar wanneer door de punten der ingeslagene stukken de hersenvliezen of hersenen zelve gestoken, geprikkeld en geperst worden, word zulks doorgaans van zeer netelige toevallen gevolgt, als van *Pyn*, om dat de zo zeer gevoelige hersenvliezen geprikkeld zyn; *Koorts* uit die zelfde oorzaak; *Ontsteking en Verettering* als gevolgen hier van; *Raaskalling*, om dat door de aandoening geene geregelde gedagten gevormt worden; *onverwagte Stuipen*, om dat de geregelde invloed van geesten verhinderd word; *Lammigheden*, om dat de zenuwen, die tot de vrywillige beweging dienen, toege-drukt zyn; *Beroerte*, om dat de uit- en inwendige zintuigen van hunne werking zyn berooft geworden door den beletten invloed; *Gal-braking* wegens de gemeenschap der hersenen met de maag en het middelrif, waar door kramptrekkingen worden verwekt en gal uit-

geworpen ; want de gal doet ligt het hoofd aan ; immers een Braakmiddel , waar door de gal uitgebraakt word in eene hevige Gal-koorts , geneest de Lyder veeltyds van hevige hoofdpyn. — Dan wy moeten door alle brakingen niet verschrikt worden ; want veele brakingen ontstaan door schrik , ligt beweeglykheid enz. , en hebben niets kwaads ten gevolge.

Wanneer de gemelde toevallen , het zy geheel of ten deele , zich terstond na de belediging der hersenen openbaren , en men uitwendig niet veel aanmerkelyks ontdekken kan , moet men besluiten , dat dezelve door eene schuddinge der hersenen of door verborgene uitstortingen binnen het bekkeneel veroorzaakt worden. — Aldus kan door eenen val op het bekkeneel 'er eene scheuring , verbreking , uitstorting van bloed en water veroorzaakt , of ook de hersenen zelve sterk geschud worden , waar op gemeenlyk spoedig de dood volgt. — Zo liep een Man , die op den hals gevangen zat , met zyn hoofd tegen een muur , dat 'er de dood op volgde. Na voorgaande kwetsingen of geringe kneuzingen , die niets geacht wierden , maar die echter eene verborgene verzwering binnen het hoofd hadden veroorzaakt , waar van de Lyders op het onverwagtfte storven , daar vonden wy na de dood aanmerkeelyke uitstorting van etter binnen het bekkeneel.

Dan wanneer de meergemelde toevallen zich trapswyze na den derden , vierden , vyfden , zesden , zevenden en latere dagen openbaren ,
moet

moet men de oorzaak aan eene plaatselyke belediging, vooral aan eene steking of prikkeling der hersenvliezen enz: toekennen; want de zelfstandigheid de hersenen zelve is ongevoelig, zo als de proeven leeren. — Maar als 'er uitwendig geen teken van kwetsing is, hoe zal men dan de plaats ontdekken kunnen? Wanneer een Lyder zich gestadig op de gekwetste zyde legt, ten einde de drukking der stof niet tegen de hersenen maar tegen het vaste been zoude werken; verder, al is de Lyder byna ongevoelig, zo tast hy met zyn hand geduurig na de aangedaane plaats, als of hy met dezelve de zieke stof van daar wilde wegnemen. — Deze werking geschied door spieren, die aan den wil onderworpen zyn, echter weet zodanig een Lyder na de genezing niet, dat hy zulks gedaan heeft. Somwylen is het gelukt, dat na ruime aderlatingen, sterke purgeermiddelen, en prikkelende stovingen op het hoofd aan te leggen, deze toevallen verdwenen zyn. — Dan of 'er waarlyk eene uitstorting hebbe plaats gehad, is bezwaarlyk om te bepalen. — Maar wanneer men deze middelen te vergeefsch beproeft heeft, of dat de Lyder verergert, moet men terstond tot het stellen der *Trepaan* overgaan; voornamentlyk moet deze bewerking zonder angstvalligheid in de verkiezing van plaats, als 'er eene kwetsing gepaart met uitstorting van vogten op de hersenen plaats heeft, ter uitvoer gebracht worden, ten einde aan de uitgestorte stof gelegenheid ter ontlasting te geven; de splinters, waar door de hersenvliezen geprikkeld wordende ontsteking, pyn, koorts enz: veroorzaken, weg te nemen en de genezing door 't aanwenden van gepaste

middelen te bevorderen. — Dan men geeve acht om de doorboring zo naarby de beledigde plaats, als mooglyk is, te verrichten; doch zo datze op geen los stuk verricht worde. — Men tragt de naden, om dat de vaten van het panvlies (*pericranium*) daar doorgaan tot het harde hersenvlies en weer te rug komen, te vermyden; maar in geval van nood worden zy ook op dezelve gezet. — Indien 'er een scheur door den pylnaad gaat, zet men de *trepaan* liever aan beide de zyden, dan op den naad zelve. — Voor het verrichten der *Operatie* moet 'er, zo het mooglyk is, eene gepaste, matig warme plaats, zo ter verrigting der *Operatie* als daar na ter ligging, bezorgd worden. —

De instrumenten, en het geen tot het verband vereischt word, legt men in gereedheid. — Men gaat in deze bewerking dus voort: het hoofd word ontbloot, op een veelmalen toegevouwen deken of kussen gelegd, en aldaar onbeweeglyk gehouden: dan zet de Heelmeester de uitgekozene kroon, met zyn diamant voorzien, op de plaats, die hy voornemens is te doorboren: met de linkerhand houd hy het handvatfel der boor en steund daar mede tegen het voorhoofd: met de regterhand draaid hy lings om, tot dat 'er eene groef in het been gemaakt is, dan neemt hy de diamant uit de kroon; maar alvorens hy de kroon 'er weer op zet, maakt hy twee of drie draaijen met de fret in het geboorde gaatje, ten einde daar na het stukje been 'er gemaklyk te kunnen uithalen. — De *Trepaan* zonder diamant op de groef gezet hebbende, draaid hy, na dat
de

de boor ter deeg gevat heeft, vlug en gelyklyk om, tot dat 'er een bloedig zaagsel te voorschyn komt en de boor een doof geluid geeft, ten bewyze dat men in het *diploë* gekomen is; dan men zy oplettend, om dat men in oude harde hoofden het zelve somwylen niet vind. — De boor als mede de groef word gezuiverd, en men gaat met boren voort, tot dat men bespeurd, dat het stukje been eenigermaten beginnend los te worden, men onderzoekt met een sonde, waar men de boring het meeste doen moet, ten einde het gelyklyk doorboord worde. — Het beentje genoegzaam los en beweeglyk zynde, draaid men de fret in het zelve en ligt het uit, of bevordert de uitligting met het *Elevatorium*. — De scherpe rand van het geboorde gat word door het *Lenticulair* mesje afgeschaaft en het boorsel uitgehaald. — Indien 'er losse stukjes been zitten, neemt men die weg en geeft gelegenheid ter ontlasting aan het bloed, water, etter enz.; dat hier mogt uitgestort zyn. De Schryvers zeggen, dat men ten dien einde het hersenvlies moet neerdrukken, dan zulks is ten uitersten schadelyk; want hier door worden de vaten van het harde hersenvlies, welke zich op eene aanmerkelyke wyze met het *cranium* vereenigen, afgescheurt, waardoor eene bloedstorting zoude kunnen worden veroorzaakt, die verkeerdelijk aan de eerste belediging zoude toegeschreven worden. Die *getrepaneerden* gezien en de beurtwyze klopping der hersenen heeft opgemerkt, zal ligt bezeffen, dat alle uitgestorte vogten te dezer plaats liggende door de gezegde werking der hersenen zelve zal uitgedreven worden, zonder dat het harde hersenvlies word neergedrukt. — Vind

men, dat 'er een stuk been is ingeslagen, te groot, om door de opening der *Trepan* te kunnen gehaald worden, moet men terstond eene tweede, derde of meer *Trepanen* stellen, ten einde eene ruime opening ter uithaling van het stuk te krygen. Met een uitmuntend gevolg is zulks aan een Officier, die in het Beleg van Bergen op den Zoom door een Bom het *Os Bregmatis* was ingeslagen, ter uitvoer gebracht. Bespeurt men, dat zich bloed of bloedig vogt achter het harde hersenvlies verzameld heeft, moet men dat vlies doorsteken of doorsnyden, ten einde aan de verzamelde stof gelegenheid ter ontlasting te geven. — Vervolgens verbind men de wonde, brengende in den grond, onder den rand van het doorboorde been, een zagt lapje, dat aan eenen draad gevestigd en in Honing van Rosen en Brandewyn doorvogtigt is, verder droog pluksel in de opening, en op de randen der wonde wieken met *Bals: Arcæi* bestreken, compresen die in *Oxycraat* of eene stoving, naar vereisch van zaken, doorvogtigt zyn, moetende alles door het gepaste hoofdverband ondersteund worden.

De toevallen, welke op het gewonde hoofd en na het stellen der *Trepan* kunnen volgen, tragt men tegen te gaan, als

1. De ontsteking en alle derzelver gevolgen, zo in de wond als in de nabuurige deelen, moeten door aderlaten, verkoelende middelen en gepaste levenswyze worden voorgekomen of weggenomen.

2. Ter voorbehoeding der bederving of ver-

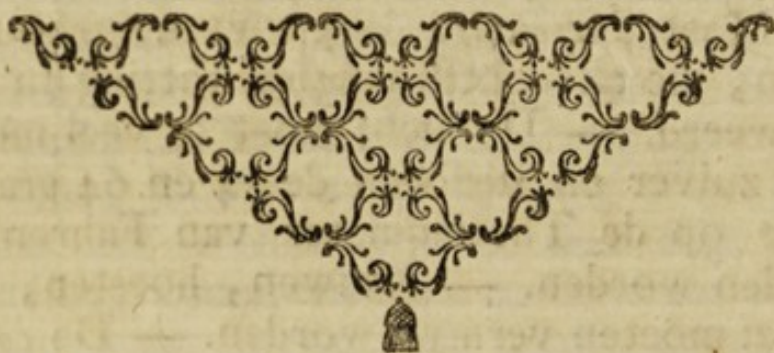
verfterving wend men gepaste middelen aan, als de *Balf: peruv: Tinct: Myrrh: Sp: Therebint: enz.*

3. Ter voorkoming van fponsagtig vleesch, dat na het affcheiden der *Dura mater* zich in het geboorde gat ligt opdoet, legt men indrogende middelen aan, en vooral loode plaatjes, welke met gaatjes voorzien zyn; doch ongelukkig door onoplettenheid, tot buiten het doorboorde gat uitgespat zynde, zyn 'er geene middelen, die het vermogen hebben, om het gebrek te doen verdwynen; veiligst neemt men dezelve door het mes weg.

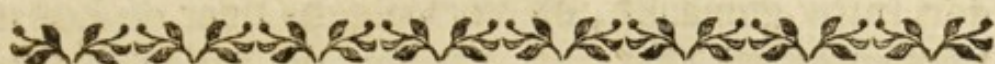
4. Moet 'er eene levenswyze gehouden worden, die alle ontfteking en rotting in het bloed weerd. — De lucht moet zo veel mooglyk is zuiver en tufchen de 54 en 64 graden warmte op de Thermometer van Fahrenheit gehouden worden. — Kauwen, hoesten, blazen enz: moeten vermyd worden. — De *coïtus* moet niet dan na de volkomene genezing toegestaan worden; want deze, te vroegtydig geoeffent zynde, heeft meermalen de dood veroorzaakt. — Sterk geluid is zeer fchadelyk; het fchieten met kanon heeft menig *getrepaneerde* van het leven beroofd.

De verdere behandeling ter genezing ftrookt met het geen te voren reeds gezegt is: namelyk men moet zeldfaam en in een warme lucht, met balfemagtige middelen, verbinden. — De af-fcheiding van het been, alwaar de *Trepaan* geraakt heeft, fcheid doorgaans by jonge lieden tufchen de dertig en veertig dagen, en by de
ou-

ouden tusſchen de veertig en vyftig dagen: deze afſcheiding geſchied zynde vormt zich het lidteken, dat ſomwylen, als 'er veel ſubſtantie van been verloren is gegaan, zeer aanmerkelyk groot en zagt is, en hierom is het nodig, dat 'er eene geruimen tyd eene gevoerde kopere of ſilvere plaat op het zelve word gedragen.

VIERDE HOOFDSTUK.
 W O N D E N
 V A N H E T
 A A N G E Z I G T.

De wonden van het aangezicht, vooral die der wangen, indien 'er geen verlies van zelfstandigheid plaats heeft, moeten, zo als zulks best geschieden kan, door hegtingen met de naald, hegtplaasters, of aan het voorhoofd zynde door de vereenigende *bandage* te zaam gevoegt, en zeer zeldzaam verbonden worden; waar na men de genezing spoedig zal zien volgen. — Maar wonden van het aangezicht, daar groote verplettering of verlies van zelfstandigheid by tegenwoordig is, moeten door zagte, etterverwekkende, en daar na door balsmagtige middelen, waar door de verloorene zelfstandigheid word hersteld en de gerimpelde lidtekens voorgekomen, genezen worden. — Wanneer de groote kwylklier gekwetst is en 'er eene lekkings overblyft, moet die lekkings door opdrogende middelen en drukkende verbanden genezen worden; maar wanneer de kwylbuis gekwetst is, en hier door een fistel in de wang veroorzaakt word, moet men de wond tragten te genezen, door den natuurlyken weg te behouden: zulks verrigt men door het inbrengen van een fyn zilver *stiletje* of hol pypje in de buis te steken, het zy door den

den mond of door de wonde, latende het doorschieten door de natuurlyke opening, die in den mond zichtbaar is: vervolgens word de buis wederom opwaarts gevoert tot voorby de gekwetste plaats, en door eenen draad, die aan de buis vast is, ter wonde uitkomt, en door een plaaster gevestigd word, op zyne plaats gehouden. — De randen der fistel worden rauw gemaakt, en vervolgens naar de konst vereenigt en genezen zynde, de buis 'er uitgehaald, op dezelfde wyze, als men een fistel aan den hals der blaas, onder het dragen van een *catheter*, waar door de pis ontlast word, ter genezing brengt. — Maar wanneer de groote kwylbuis, die het speeksel uit de oorklier in den mond brengt, geheel afgesneden is en eene aanhoudende lekkings nalaat, moet men de wang op de bekwaamste plaats doorsneden, en 'er een *seton* doorbrengen, om dus eenen ruimen weg voor de kwyl in den mond te maken. — Met goed gevolg van genezing heb ik zulks aan de Heer L. B. verricht.

VYFDE HOOFDSTUK.
W O N D E N
V A N D E N
H A L S.

Aanmerkelyke en diepgaande wonden van den hals, vooral zo 'er tevens hevige verplettering van deelen by is, kunnen uit aanmerking van de hevige zwelling, die 'er te vrezen is, en waar door de Lyders als geworpt worden, als zeer gevaarlyk ja somwylen als doodelyk beschouwd worden. — En zo 'er tevens eene zwaare bloedstorting uit de uitwendige halsaderen, of uit slagaderen van denzelfden naam by tegenwoordig is, begrypt men ligtelyk, dat het gevaar des te grooter is, dewyl deze bloedstorting door geene sluitende verbanden kan tegengegaan worden.

De *Agaricus*, fyne spons, dotten plukfel enz: met de top van den vinger eenen geruimen tyd vastgehouden, heeft aan de verwagting van dusdanige gevaarlyke bloedstortingen gelukkig te stempen somwylen zeer wel voldaan. Waarna dusdanige wonden verder op de gewoone wyze behandeld gelukkig genezen zyn, vooral als men na het stempen van het bloed het hoofd in eene goede richting gehouden heeft. — De lugtpyp gekwetst zynde, volgt 'er dikwyls eene aanmerkelyke *Emphyzema*, die somwylen het

het geheele ligchaam, doch voornamentlyk het hoofd dermaten opblaast, dat men nauwlyks tekenen van den neus of van den mond bespeuren kan. — Inkervingen door de huid tot in den vetrok moeten spoedig ter ontlasting dier vreemde lucht, die anderzints eene verftikking zal te weeg brengen, in het werk gesteld worden. — De wonde moet, zo 'er geen verlies van zelfstandigheid plaats heeft, door hegtingen, gepaste verbanden, vooroverbuiging van het hoofd, rust en zeldzaam verbinden genezen worden. — En indien 'er eene kug of prikkeling de rust mogt storen en dus de genezing hinderen, moeten de Zaatmelken en vooral de *Opium* in eene ruime *dosis* toegediend worden. Wanneer de *tendo* van de *Musculus Sterno-Mastoidæus* word afgeschoten, verkrygt men na de genezing een gerimpeld lidteken; het hoofd staat scheef, en kan niet volkomen regt genezen worden.

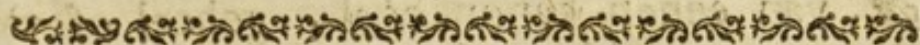

ZESDE HOOFDSTUK.

W O N D E N

V A N D E N

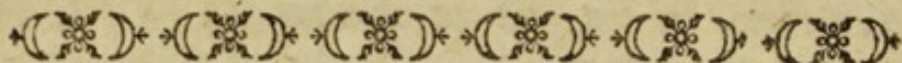
N E U S.

In de wonden van den neus, vooral die met verbreking of verplettering der neusbeenderen gepaard gaan, moet men, zo spoedig als mooglyk is, de verbrookene beenderen zoeken te herstellen of te vereenigen, en door bekleede penneschaften in den neus te brengen, dezelve in de herstelling houden; de wonde met balsmagtige middelen dekken, zeldzaam verbinden, en dus tragten te genezen. — De neus zo afgehouden of afgeslagen zynde, datze maar aan de huid vast zit en over den mond neerhangt, moet echter niet terstond afgesneden worden: in tegendeel dezelve nog bloedig zynde, moet hy op zyne plaats gezet en aldaar door hegtingen met de naald, hegtplaasters en een gepast verband verzekerd worden; want 'er zyn voorbeelden, dat dusdanige afgehouwene neusen wederom genezen zyn. Ik zelve heb dusdanig eenen gekwetsten zyn afgehouden neus weer aangehegt en volkomen genezen; maar de top derzelve werd in een koude lugt terstond blaauw.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

GEWONDE ONDERKAAK.

De onderkaak door eenen schoot, vooral van eenen kanonkogel, geheel of ten deelen verbryzeld, of weggeschoten zynde, maakt een allerdeerniswaardigst aanzien; dan deze kwetsing is niet altyd dodelyk. Hierom moet men trachten, dusdanige ongelukkige Lyders, alle nodige en spoedige hulpe ter genezing door zagte uitwendige middelen en gepaste verbanden enz: toe te brengen; en vooral in den aanvang dunne zagte spyzen en drank, door middel van eenen tregter, toe-dienen. — Daar na, als de randen der wonde met vel overdekt zyn, moet 'er eene van zilver of ander metaal gemaakte onderkaak, die agter de ooren word vast gemaakt, aangevoegt worden, zo als aan twee gekwetsten, die in vorigen oorlog in onze Hospitalen genezen zyn, geschied is.

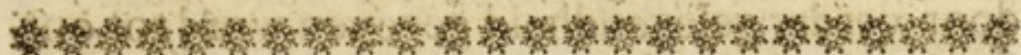
*

A G T S T E H O O F D S T U K .

W O N D E N

D E R

B O R S T .

De wonden van de borst, vooral die, welke met aanmerkelyke kneuzingen vergezeld zyn, moeten uit derzelver aart, om datze deelen, die tot den omloop van het bloed en tot de ademhaling dienen, beledigen, niet gering geacht worden. — En offchoon alleenlyk de uitwendige of houdende deelen der borst mogten beledigt zyn, kunnen echter deze wonden fchuins tusfchen de bekleedfelen heengaan, verzakkingen van bloed en etter veroorzaken en fistelefse holtens voortbrengen, die, wanneerze niet tydig geopent worden, veele onheilen, zelfs verzakkingen tot in de borstholte toe, veroorzaken kunnen. — Om dusdanige en andere onheilen voor te komen, moeten de fchuinfche wonden, die eenen weg tusfchen de bekleedfelen gemaakt hebben, terftond by 't eerste verband geopent worden, ten einde aan de ingeflotene ftof gelegenheid ter ontlasting te geven, waar door de gezegde verzakkingen worden voorgekomen, als mede dat de Lyders aan geen tweemaal wondkoortzen te krygen zouden onderhevig zyn.

Indien deze Lyders van pyn of benauwdheid op de borst klagen, moetenze rykelyk

adergelaten worden, waar door de gezegde toevallen spoedig verdwynen, en zo zulks verzuimd word, zal de Lyder wegens de gespannenheid en pyn bevreest zyn, om zynen adem behoorlyk in te halen, waar door dan ontstaan kan ophoping van bloed in de long, vrees voor longontsteking, als mede verhindering, dat het bloed uit de hersenen niet naar vereisch zich in het rechter oor van het hart kan ontlasten, waar door verder gelegendheid gegeven word tot ontsteking in de hersenen, beroerte enz. Dus begrypt een ieder, dat in borstwonden, vooral met kneuzingen, daar hevige pyn en spanning gevoeld worden, de aderlatingen de voornaamste middelen ter genezing zyn. — Met veele voorbeelden zoude ik dit verklaarde kunnen bevestigen.

Wanneer de wonde tot in de borstholte is doorgedrongen, het geen men door het beschouwen van het gewonde werktuig; door den Lyder in die rigting te stellen, als toen hy gewond werd; door de ontlasting van bloed; door de uitperfsing der lucht; door de inspuiting, als het vogt te rug blyft; door het *sondèren*, wanneer het instrument gemaklyk in de borst valt; door een *Emphysema*, welke zich rondsomme de wond en verder over de borst verspreid; door de toevallen, die 'er gewoonlyk op volgen enz., gewaar word.

De toevallen of gevolgen zyn, dat de Lyder niet wel anders dan op de gekwetste zyde liggen kan; benauwde ademhaling, en dat in eene zittende gestalte, om dat het uitgestorte vogt, dat genoegzaam in alle *penetrante* borstwonden aanwezig is, hier door op het agterste

ge-

gedeelte van het *diaphragma* neerzinkt en aldus ruimte aan de long geeft; om dezelfde reden, van geen drukking op 't *mediastinum* te veroorzaken, leid de Lyder het gemaklykst op de gekwetste zyde: wanneer het uitgestorte vogt aanmerkelyk veel is, voelt hy eene zwaarte als een pak op het *diaphragma*, om dat het bloed zich daar verzameld: somwylen word hy by de beweging eene schommeling gewaar. — 'Er is eene bleekheid van het aangezigt, om dat de omloop des bloeds en de ademhaling belemmert is. — Door de uit- en inademing word 'er een bloedig vogt uitgedreven, dat zeer onderscheiden is van den etter, die de uitwendige wonde geeft. — Een kleine rasfe pols word 'er bespeurd wegens de aanmerkelyke belemmering van den omloop des bloeds. — Insgelyks hyging of verkorte ademhaling, om dat de long zich niet kan uitzetten. — Om alle deze redenen volgt 'er verval van kragten, de uitgestorte vogten hellen ter bederving en worden ontbonden, en in het bloed opgenomen zynde, veroorzaakenze koorts, rotkoorts, en naar gerade de opgenome stof zich elders in het ligchaam neerwerpt, ontstaan 'er verdere onverwagte en gevaarlyke toevallen en gebreken. Om de genezing te bevorderen, moet de lucht, bloed en andere vogten uit de borst ontlast worden: zulks geschied door de wonde te verwyderen, en wel het best en veiligst op de holle sonde door eene welsnydende smalle *hystourie*, en door den Lyder zo te leggen, dat de uitgestorte vogten gemaklyk naar de wonde lopen. — Door uitzuigen met een zilvere buis kan zulks met vrugt, als het bloed nog vloeybaar is, geschieden. — Het bloed geronnen

zynde, moet het door inspuitingen van gerstewater, met honing vermengt, verdunt worden. — Maar indien de toegebragte wonde te hoog is, dat de stof door dezelve zig niet kan ontlasten, en men vreeze heeft, dat het bloed ter bederving zoude overgaan, moet men hier doen, het geen men in alle verzamelingen van etterstof gewoon is, namentlyk een konstige opening ter plaats der verzameling zelve maken. — In het verrigten dezer bewerking neemt men het volgende in acht. — Men geeft aan den Lyder een gepaste plaats in het licht en gepaste hoogte, zo dat de Heelmeester zyne bewerking gemaklyk ter uitvoer brengen kan. — De plaats aan de linkerzyde moet zyn tusfchen de derde en vierde valsche rib, van onderen op gerekent, zes duim van den ruggraat, ter plaatse daar de ribben het wydste van elkaar staan, en het minst met spieren gedekt zyn; — maar aan de regterzyde moet men tusfchen de vierde en vyfde rib zyn, om dat het *diaphragma* aan deze zyde, door het opzetten der lever, hooger leid.

Men gaat dus te werk: de Heelmeester vat de bekleedselen aan eene zyde, en de Helper aan de andere zyde, doorsnydze naar de lengte des ligchaams, vervolgens doorsnyd hy de breede rugspier, tot op de tusfchenribbigespier en borstvlies, het welk hy dan op eene voorzigtige wyze met de punt van de *bistourie*, volgens den loop der ribben, opend. — De long niet vastgegroeit zynde, zal het verzamelde vogt zich spoedig genoeg door de gemaakte opening ontlasten, vooral als men aan den Lyder eene gepaste legging geeft. — De
door

door konstgemaakte wonde in de borst word best eenige dagen ter verdere ontlasting opengehouden door een strookje linnen, dat de zagtste wyze is; men brengt het eene einde in de borst en laat het andere 'er buiten hangen, langs welke zich het vogt gestadig ontlast: of men gebruikt een flauw geboogene platte *canul*, door welke men in vervolg ook inspuitingen ter zuivering doen kan; de *canul* word door draden, die aan dezelve vast zyn, tegen het ligchaam met plaasters gehouden; men overdekt den mond derzelve met een vogtige platte spons of een weinig grof plukfel, en verbind aldus eenige dagen, tot dat 'er geen lucht of bloed meer uit de wonde komt, en alle toevallen verdwenen zyn, wanneer men de *canul* uitneemt, en de wonde laat sluiten, onder het bestuur van zeldzaam en spoedig te verbinden in eene tamelyk warme lucht, en het gebruik van eene goede diët.

Op eene gekwetste *arteria intercostalis* kan men, om de bloeding te stillen, een brok *Agaricus* of een dot plukfel met *Sp: Therebint:* bevochtigd zetten, deze met meer dotjes aanvullen, en met een dun plat baleintje, daar het eene eind van in de wond steekt en het ander op het plukfel, compresje enz.; door den zwagtel aangezet, alles drukkende ondersteunen; dan men zy inachtig, dat de dot *Agaricus* of plukfel, die het eerste aangewend word, met een draad voorzien zy, ten einde men hier door voorkome, datze niet in de holte der borst glippen kan.

Wanneer na eenen schoot, slag, of stoot op het borstbeen hevige pyn, zwelling, ont-

steking en verettering of verzameling van vogt of etter in de *Cellulosa* van het *Mediastinum* volgt, dan moet men zonder te dralen het borstbeen met een *Trepaan* omzigtig doorboren, ten einde aan deze verzamelde stof uitgang te verschaffen. — Deze *Operatie*, tydig en wel uitgevoerd wordende, heeft geen gevaar in zich, zo als door voorbeelden kan bevestigd worden.

NEGENDE HOOFDSTUK.
 VAN DE
 BUIKWONDEN.

De buikwonden treffen alleen de uitwendige of houdende deelen, of zy gaan door tot in de holligheid met of zonder kwetsing der gehoudene deelen. — Het onderscheid en het gevaar hier van is grootelyks onderscheiden. — Een wonde, niet tot in de holligheid doorgaande, kend men door den Lyder in het zelfde postuur te stellen, als toen hy gewond werd, door den vinger, sonde, inspuitingen enz. — Dan wanneer de wonde door eenen smallen degen is toegebracht, en schuins door de bekleedselen heengaat en men het echte postuur niet vinden kan, is het zelfs aan kundigen in het onderzoek mislukt of de wonde doorging, dan niet. — Zo werd een Lyder van onder op naar boven met een mes tot in het hol der buik gestoken: men dagt, dat de wond niet doorging; maar de zwelling van den buik leerde het anders: de Lyder stierf aan den zevenden dag aan flauwten, koorts, hik enz.; men vond den buik met bloed vervuld, dat uit eene wonde in de lever ter zyde de galblaas was uitgelekt enz.

Schuinsche wonden, die diep tuschen de spieren, schoon niet in de holligheid van den buik doorgaan, kunnen echter oorzaak tot aanmerkelyke verzakkingen geven,

ven, die zich fomwylen eenen weg binnenwaarts banen; want daar de plaats het minste tegenstand bied, zal het uitgestorte vogt door zyne eigene zwaarte heenzakken: dit soort van wonden kan van netelige gevolgen zyn, vooral als de peesachtige uitspanfelen der buikspieren tevens zyn gekwetst, namentlyk zwellings, ontstekings, verzwering, ftuipen, hik, malerye enz. — Ter voorkoming dezer onheilen moeten 'er fpoedig gepaste verwyderingen der wonde gemaakt worden, aderlatingen, eene fobere en gepaste levenswyze, en verkoelende middelen worden toegediend; en men geve tevens acht, vooral zo de wond tot op het buikvlies is doorgedrongen, dat hier ter plaatfe geene *Hernia Ventralis*, zo als de bevinding meermalen geleerd heeft, gebooren word: vooral verdiend zulks oplettenheid, als de wond onder de navel is; want de dunne darmen het buikvlies voor zich uitperfende en in de wonde geklemt rakende, kan 'er zelfs eene verftropte breuk met alle derzelver gevolgen gebooren worden. — Deze zeg ik, dat men moet tragten voor te komen. — Eene hegting met den naald, diep genoeg door de fpiereen heengaande, gepaste ligging, dat is na de overzyde, drukkende bandagie, diepe rust, vermyding van gistende fpyze en drank, het zetten van zachte afgangverwekkende klisteren enz: zyn tot dat einde dienftig.

De doorgaande buikwonden worden gekent
 1. doordien de fonde of 't proefwerktuig onverhinderd tot in de holte der buik voortgaat, 2. door de uitvloeifels der ftof, 3. door de uitzakking der deelen, 4. door de infpuitin-

tingen , 5. uit de beschouwing van 't werktuig , 6. voornamelyk uit den aart der wonde enz.

Drieërlei foort van doorgaande buikwonden zyn 'er :

1. Eenvoudige , daar geene kwetsing nog uitzakking van deelen by is.

2. Die eene uitzakking van darm of net of van beide ten gevolge hebben.

3. Daar eene kwetsing der houdende deelen , met uitvloeifels van de stof , die zy bevatten , plaats heeft.

De kenmerken , dat 'er by een doorgaande buikwonde niets gekwetst is , kunnen opgemaakt worden , als de Lyder weinig of geen pyn heeft , geene ontsteking nog koorts tegenwoordig is , geene opspanningen , en geene tegennatuurlyke uitvloeifels ontdekt worden enz. Dan men geve by dit foort van wonden byzonder acht , of 'er ook lucht in de holligheid der buik is ingeslopen ; want deze , zich uitzettende , zoude den buik aanmerkelyk doen opblazen , en de deelen , die natuurlyk met dauw overdekt zyn , droog maken enz. Om dezelve uit den buik te laten , drukt en perst men dezelve naar de wonde toe , intusfchen dat men den adem fterk doet inhalen. — Door zuigen met den mond of lugtpompen kan ze ook uitgehaald worden.

De wond word best vereenigt door de hegting,
op

op den vinger verricht, en door de draden op rolletjes vastgemaakt. — Verder word de wonde plat verbonden door een wiek met versche *digestif*, en eene welklevende plaaster, met eene stoving tegen de ontsteking, met compresen en eenen gepasten ronden band of servet en schapulaire aangelegd, acht geëvende om zeldzaam te verbinden, gemaklyke ligging aan 't ligchaam te geven, en eene gepaste sobere diët enz: voor te schryven. — Dan zo dra men bespeurd, dat de wond vereenigt is, haald men eerst de bovenste, daar na de onderste draden uit. Wanneer het net door de wond is uitgezakt, zal het zelve door de ademhaling meer en meer uitgeperst worden, ja eindelyk geheel buiten den buik raken: het zelve kan dan verdroogen, in de klem geraken, versterven enz: ; dan zo lang het net alleen lydende is, openbaren zich zeldzaam hevige toevallen; maar dewyl het zelve aan den maag, milt en karteldarm gehegt is, en hier van daan zyne vaten heeft, is het geen wonder, dat deze deelen, eindelyk mede aangedaan wordende, hevige toevallen, als braking, hik, hevige pynen, koorts, stuiptrekkingen enz: veroorzaken; en hier uit eene zekere dood, ten zy de oorzaak worde weggenomen, volge. Hierom moet het net, indien het niet yskoud of van kleur veranderd is, zo spoedig als mooglyk is, in den buik te rug gebracht worden; zit het in de klem, moet de rand der wonde ingesneden worden, dat met de *bistourie* op eene holle sonde, of gevleugelde sonde, of met de *herniotome* van LEDRAN veiligst geschieden kan. — Dan wanneer het net droog, koud, bruin, of te lang uit geweest zynde verstorven is, moet het zelve een weinig uitgehaald en in twee,
drie

drie of meer gedeeltens in 't levende gebonden en afgesneden worden; of men laat het zelve in de wonde geklemd zynde van zelve afscheiden, dat het veiligste is, waar na men de wonde met inkrimpende middelen en drukkende verbanden geneest. — Op gelyke wyze handeld men met eenen uitgezakten darm, dat is men brengt denzelven, zo spoedig doenlyk is, te rug; want de beste stoving is de natuurlyke waassem in de holligheid van den buik; maar dezelve geklemt zynde, moet alvorens de wond verwyderd worden. — Dan wanneer de darm door het kwetsend werktuig, het zy zabel, degen of bajonet, zelve gekwetst is, en men zulks door het uitloopen der spyze of drekstof enz: gewaar word, moet dezelve, best volgens de wyze van LEDRAN, gehegt, en in den buik gebracht worden, zo dat de gekwetste plaats door de hegtdraden tegen den buik gehaald worde. De Lyder word verder ter genezing behandeld, zo als voorens gezegt is. — De maag gekwetst zynde, word men zulks gewaar door de lucht, spys en drank, die uit de wonde vloeit, met bykoming van pyn, ontsteking enz. Het meer of minder gevaar word naar de plaats, die gewond is, en naar de gedaante, die de maag ten tyde der kwetsing had, afgeleid; want de wonden in haar onderste gedeelte zyn doodelyk, om datze doorlaat, het geen tot onderhoud des levens vereischt word enz.; daar zy in tegendeel, in het opperste gedeelte gekwetst zynde, terwyl dezelve vol was, geneesbaar is, om dat de maag ledig geworden zynde, de wonde toevalt en aldus onder een sobere levenswyze en rust genezen kan, zo als door voorbeelden word bewezen.

Ze-

Zeker perzoon, de maag vol bier hebbende, werd met een mes in de maag gestoken, zo dat het bier, met bloed en lucht vermengt, ter wonde uitkwam: na alles zo door de wond als baken ontlast was, deed men hem achterover leggen, hegde de wond van buiten en gaf weinig voedsel, en in zeventien dagen was hy genezen.

Wanneer na eene doorgaande wonde in den buik koorts, pyn, stuiptrekkingen enz. volgen, toond zulks aan, dat 'er vlies- en zenuwachtige deelen gekwetst zyn. Zo heeft men na een gekwetst *mesenterium*, dat zenuwryk is, den derden dag de dood zien volgen.

Verder beoordeeld men de gekwetste deelen naar den aart der vogten, die uit de wonde vloeijen. — Aldus geven groote vaten veel bloed; de galbuis en galblaas veel gal; de nieren, pisleiders of blaas pis enz. uit.

Eindelyk kan het kwetsende werktuig naar dat het smal, breed, snydend of stekend is, ligt byzetten. — Wanneer dusdanige gekwetste ongeduurig worden, in flauwtens vervallen, bleek en kortademig worden, den hik en een kleine en radde pols met koud zweet, en ligte malerye krygen, dan staat de dood voor de deur; niet om dat de gekwetste deelen volstrekt tot het leven behoren, maar om datze de levensdeelen, door medelyden, hebben aangedaan enz.

Wonden in den pisweg of aan den hals der blaas door schieten met schroot, of steken
met

met den degen of bajonet aangebracht, laten veeltids eene *fistuleusiteit* na, waar door somwylen meer pis dan door den gewoonen weg geloost word. — Om deze lastige fistels te genezen, moet 'er eene buigsaame *catheter*, of eene gewoone *catheter*, die als een S is gebogen, in de blaas gebracht worden; vervolgens moeten de *callose* randen der fistel weggenomen, of rauw gemaakt worden, waar na dezelve nauwkeurig tegen den ander moeten aangevoegt, door hegtplaasters en gepast verband aldus vereenigt gehouden, en de wonde zeldzaam verbonden worden. — Om de nattigheid in het bed voor te komen, fluit men den mond der *catheter* met een kurkje, en laat den Lyder om de drie of vier uren, na de meer of mindere aanpers, zyn water maken. Met een uitmuntend gevolg heb ik op deze wyze aanmerkelyke fistels, uit gemelde oorzaken geboren, en die voor ongeneeslyk gehouden wierden, spoedig genezen.

TIENDE HOOFDSTUK.

VAN DE

W O N D E N,

DAAR HEVIGE BLOEDSTORTING

BY IS.

In geringe wonden trekken zich de gewonde vaten te rug, en verbergen zich tusfchen het vet en de andere deelen en fluiten dus zich zelve: het uitgestorte bloed, dat in de wond verzameld is, rond te zamen en plakt de monden der vaten verder toe. — Maar in de kwetsing van aanmerkelyke flagaderen, die zich beurtelings op- en toetrekken, word het bloed met kragt uitgedreven zo lang, als de flagaders met bloed vervuld zyn; de fchoone roode kleur en het horten en ftoten, waar mede het te voorfchyn komt, toonen klaar genoeg, dat 'er een flagader gewond is; dan wanneer de onlasting hevig en aanhoudende is geweest, en de hoeveelheid van bloed dermaten verminderd is, dat 'er flauwtens volgen, dan verminderd de beurtwyze beweging in de flagaderen zodanig, datze niet meer kunnen uitgezet worden, en het hoofd, geen bloed meer ontvangende, worden 'er geene geesten afgefcheiden, waar door de beweeging van het hart onderhouden word: twee vereischtens worden 'er dus gemist, die ter onderhouding van het leven allernoodzakelykst zyn: op dezen tyd
voelt

voelt men geen pols meer, de Lyder begint koud te worden en schynd den geest te geven; dan de Natuur door haar ingefchappen vermogen brengt in dat deel, dat het eerste leeft en het laatste sterft, namelyk het hart, wederom eenige beweging, waar door de stilstaande werkingen op nieuw worden opgewekt, en de mensch als herleeft.

Wat staat 'er nu te doen? Moet het vernieuwde levensbegintfel, door wyn of andere geestryke middelen toe te dienen, verder aan den gang gebracht worden? Dit word door sommigen aangeraden; maar naar myn oordeel gansch verkeerd; want de geestryke middelen zullen de veerkragt der ledige vaten terstond dermaten aandoen, en den omloop des bloeds zodanig versnellen, dat 'er eene nieuwe bloedstorting, die van de zekere dood kan agtervolgt worden, op volgen zal. Best zal men doen, om de ledige vaten met Gerstewater, Zaatmelken enz: te vervullen.

Deze herhaalde bloedstortingen zyn voornamentlyk te vreezen, als een slagader gekwetst, doch niet geheel afgesneden of afgestoken is; want dan trekken zig de doorsnedene vezelen alleenlyk te rug, waar door de wond in dezelve vergroot en geduurig opengehouden, en dus gelegenheid tot eene aanhoudende bloedstorting gegeven word; of zo 'er door zaamrunnende middelen al eens een *Trombus* in de wonde word gevormt, die voor eenigen tyd het bloed doet staan, en de bykomende slaauwte daar toe mede helpt, zal zulks maar voor korten tyd zyn. Aan den derden, vierden en

vyfden dag heb ik by dusdanige gekwetsten nieuwe bloedstortingen zien geboren worden, die echter door het verwyderen der wonde en het onderscheppen van de vaten gelukkig zyn genezen, zo als ik met voorbeelden van kwetfingen in de *Arteria Tibialis*, *Arteria Radiæa* enz: zoude kunnen bevestigen.

De gevolgen van kwetfingen of affnydingen van een voornaam vat zyn gebrek van voeding; want alle deelen ontfangen door affcheiding van het flagaderlyk bloed, het geenze tot het leven, groeiing, warmte enz: nodig hebben. — Alle deze uitwerkfelen houden op; hierom zal men dusdanig een deel zien vermageren, of ongevoelig zien verfterven, ten waare 'er boven de kwetfing uit de flagader takken mogten ontspringen, die beneden de kwetfing zich wederom in dezelfde flagader inmonden, en langs dezen weg het deel zyn voedsel erlangde.

Dat zulks meermalen gelukkig gebeurd is, zoude met voorbeelden kunnen aangetoond worden. Zoo heeft men na de *Operatie* op de *Aneurysma* in de vouw van den arm, op de gewoone plaats, daar men de pols voelt, geen klopping kunnen ontwaar worden, die echter na verloop van eenige dagen zich trapswyze wederom openbaarde, ten bewyze, dat de invloed van bloed als vorens begon zynen gang te gaan.

Dan alle Lyders zyn zo gelukkig niet, by velen gaat het gekwetste deel langzaam ter verfterving over, om dat de vogten, in het zelve
ver-

vervat, niet meer bewogen wordende zich trapswyze ter bederving schikken, zonder dat zich uitwendig eenige ontsteking openbaart: de koude en ongevoeligheid van het deel geven zulks klaarlyk te kennen. Een jongeling, die met een mes in de dyeflagader, een handbreed onder de lies, gekwetst was, en het geen in den aanvang voor eene gemeene wond gehouden en zo verbonden was geworden, werd door telkens weeromkomende bloedstortingen zo aanmerkelyk verzwakt, dat ik den vierden dag de pols nauwlyks voelen konde: de oogen waren flets en ingevallen; het been was tot de teenen toe aanmerkelyk gezwollen, door het bloed dat zich door den vetrok had verspreid, en zeer koud en ongevoelig. — Ik was van oordeel, dat het deel, indien 'er geen gevoel of warmte door eene gepaste stoving en bandage, die van de teenen tot boven de wond opklom, kon ingebracht worden, boven de wond moest afgezet worden; dan de levenslamp werd den volgenden dag, als een gevolg van de herhaalde bloeding en daar op gevolgde verfterving, zagtkens uitgeblazen. — Deze verfterving is dus van die, welke op een *Phlegmone* volgt, zeer te onderscheiden.

Om de ongelukkige gevolgen, die op het te veel verlies van bloed gewoonlyk volgen, voor te komen, moet men tragten de bloeding tegenstand te bieden. — Zulks kan geschieden, als het aan de ledemaaten is:

1. Door den invloed naar de wond door het *tourniquet* te beteugelen.

E 2

2. Door

2. Door geestryke middelen, die op de vaste en vloeibare deelen tevens hunne uitwerking doen; namentlyk door de eerste te doen inkrimpen en de laatste te verdikken. Doorproeven zoude dit gezegde kunnen bewezen worden; immers wie is 'er onder de ervarenen Heelkundigen, die den *Sp: Therebint:* den *Sp: Vin: Rectificat.*, en *Alcohol Vin:* niet met de allerheilzaamste uitwerkingen beproeft heeft, wanneer dezelve met een dot plukfel tegen het bloedende vat worden aangebracht, eenige minuten aldaar gehouden en door een gepast verband ondersteund? — Maar de Lyders worden door de nabuurige zenuwdeelen somwylen een brandend gevoel gewaar; dan het zelve gaat spoedig voorby.

3. Door de eiken zwam, die eene bloedstelpende kragt bezit, zo als insgelyks door proeven en aanmerkelyke genezingen zoude kunnen bewezen worden: boven dien verdiendze om derzelver zagtheid, strelenden aart, aangenaamheid voor de zenuwen te meer verheft te worden, en bovenal om datze geene de minste verandering in de wonde aanbrengt.

4. De *bovist* moet insgelyks als een voortreffelyk bloedstelpend middel aangemerkt worden: want dat dezelve als een zagt te zaamtrekkend middel moet worden beschouwt, kan uit den aart derzelve, uit de menigvuldige genomene proeven, en uit derzelver uitmuntende uitwerkingen ten klaarsten blyken, ja, door den beroemden *LE CAT* is de *bovist* boven de zwam verheven.

5. De

5. De fyne spons diend vooral onder de middelen, die het vermogen hebben, om het bloed te stempen, geteld te worden; want de sprekende ondervinding heeft meermalen geleerd, dat wanneer veele bloedstempende middelen vrugteloos waren toegediend, de hevigste ja dooddreigende bloedstortingen door de drooge spons terstond zyn tegengestaan: jammer is het maar, datze zich somwylen aan de afgesneden vaten en vezelen dermaten vast aanhegt, datze in vervolg 'er bezwaarlyk is van af te krygen, dan dit bezwaar komt men voor, als men dezelve, voor het toedienen, een weinig met den *Bals: Arcæi* besmeerd.

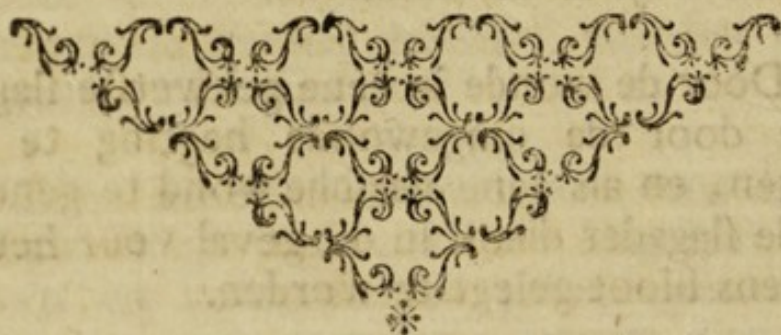
6. Door de wonde in eene gekwetste slagader zelve door de omgewonde hegting te vereenigen, en als eene versche wond te genezen; dan de slagader diend in dit geval voor het oog alvorens bloot gelegd te worden.

7. Het bloeden word ook gestempt door een half doorgesnedene slagader geheel door te snyden, ten einde de monden zich zouden te rug kunnen trekken, en de voorgemelde middelen dan met vrugt toegediend worden.

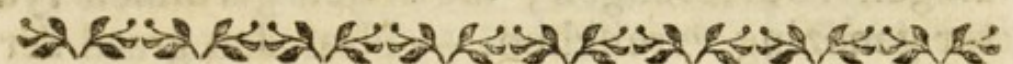
8. Door den mond van het vat met de tang te vatten, of met de naald te onderscheppen, en toe te binden, dat de allerzekerste wyze is.

Ten slot, men neeme in 't gemeen in aanmerking, dat zonder wel aangelegde verbanden, en konstige drukkingen, vooral die het gantsche beledigde deel met alle nauwkeurigheid

heid omvatten, de voorgemelde bloedstempende, ja, alle geheime middelen van geringe uitwerking zullen zyn. Zy derhalven, die de gepaste middelen met konstige drukkingen en wel aangelegde verbanden weten te zaam te paren, kunnen de heilzaamste uitwerkingen verwagten.

ELFDE HOOFDSTUK.
 VAN DE
 GEBRANDHEID.

Door onkunde, onoplettenheid by het be-
 handelen van buskruid, door het kwalyk
 uitveegen van het kanon, daar pas uitgeschoten
 is enz.; heb ik zeer zwaare verbrandheden,
 aan onderscheidene Lyders gelyktydig, zien aan-
 brengen. Naar maate dat de graad der hitte is,
 verschild de gebrandheid in trappen, bren-
 gende of roodheid gepaart met pyn te weeg;
 of de opperhuid word door uitstorting van
 vogt van de huid door bladders afgescheiden;
 of 'er word eene paarsachtige ontsteking voort-
 gebracht; of 'er word eene doode korst op
 de plaats der verbranding gevormt; of ein-
 delyk het geheele gebrande deel word leven-
 loos en gaat ter versterving over. — Dus
 komen de graden der verbrandheid met die
 der uitwendige ontsteking genoegsaam over-
 een; verschillende echter hier in, dat de
 eerste als in een ogenblik word te weeg ge-
 bracht; daar de laatste gewoonlyk van een ge-
 ring begintfel tot den hoogsten graad opklimt. —
 Naar maate dat de verbranding van het buskruid
 hevig is, of lang aanhoudende werkt, zal de

eene Lyder 'er meer dan de andere door aangegrepen zyn, ja ik heb na ééne verbranding van buskruid genoegzaam alle de graden van de gebrandheid in vyf Lyders, die tevens gebrand waren, waargenomen. — Het geen men somwylen in de gebrandheid gering acht, word dikwyls een aanmerkelyk gebrek, om dat de deelen, die half dood gebrand zyn, veeltyds verder versterven, en in 't vervolg aanmerkelyke afscheidingen voortbrengen, die eenen geruimen tyd ter genezing vereifchen. — Naar den graad der gebrandheid en naar de uitgestrektheid van dezelve, mitsgaders naar het deel, dat gebrand is enz:, is 'er meer of min gevaar voor het deel en het leven te vreezen.

De eerste graad der gebrandheid kan door verkoelende en ontbindende middelen, als koud water, water met een vierde azyn, en vooral door het bekende *Ung: Nutrit.*, vet op het gebrande deel gestreken zynde, genezen worden.

In den tweeden graad, als 'er bladders vol water, ontstokene huid, hevige pyn enz: tegenwoordig zyn, zullen de verzagtende en etterverwekkende middelen, na dat de bladders eerst doorsneden, maar niet weggenomen zyn, van de beste uitwerking bevonden worden. — Het *Ung: Althææ*, vet op linnen gesmeert, warm opgelegd, en dikwyls vernieuwt, moet als de beste brandzalf beschouwd worden, dewylze de afscheiding van het verbrande, genoegzaam zonder pyn te veroorzaken, zal te weeg brengen. — De afscheiding geschied zynde, word het zelfde middel met het *Ung: Alb:*

Alb: Camph: vermengt, en spaarzaam opgestreken: de laatste plaaster laat men lang liggen, om een fraai lidteeken te vormen.

Om den *derden graad* te genezen, zyn niet alleen de voorgemelde zachte zalven, maar tevens, gepaste stovingen, pappen, schervingen enz.; om het doode van het levende spoediger te doen afscheiden, dienstig. — De afscheiding geschied zynde, moet de genezing zo als omtrent den *tweeden graad* gezegd is, in het werk gesteld worden.

De *vierde graad*, die aan het koude vuur gelyk staat, vereischt eene behandeling overeenkomstig dat gebrek. — Is een der ledematen, dusdanig door de verbranding aangegrepen, moet de afzetting hoe eerder hoe beter in het werk gesteld worden. — Of men kan het doode, zo naby het levende, als doenlyk is, wegnemen, en dan de verdere afscheiding aan de natuur, onder het toedienen van gepaste middelen, overlaten.

Het oog en oogleden door verbranding aangegrepen zynde, moet men terstond de allerverzagtenste middelen, als gerstewater, slym van kweepitten, in de oogen, zo dezelve kunnen geopent worden, brengen, en de oogleden met de voorgemelde *Althæazalve* overdekken; wel acht gevende, dat de oogleden voor te zaamgroëijing worden bewaard, en het onderste voor omkrulling beschermt.

Het geheele aangezicht gebrand zynde, moet het zelve met de zachte zalve, op fyn linnen

als een masker gefneden, overdekt, en verder by aanhoudenheid met de zagtste middelen, om gerimpelde lidtekens of naden voor te komen, ter genezing behandeld worden.

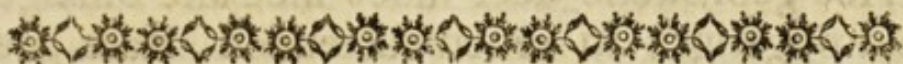
De hals gebrand zynde, moet men zorgen, dat dezelve door de pyn geen scheeve houding aanneemt. — Door het rechthoudende verband, tydig aangewend, met de zagtste uitwendige middelen, kan men zulks voorkomen.

De vingers en teenen gebrand zynde, moetenze ieder op hun zelven verbonden, en vervolgens op een stuk bordpapier uitgestrekt tot de volle genezing toe dus gehouden worden.

Indien de gebrandheid uit aanmerking van derzelver uitgebreidheid, hevigheid, gevoeligheid der deelen enz: van pyn, koorts enz: word agtervolgt, moeten 'er terstond aderlatingen, zelfs by herhaling, gepaard met verkoelende en ontlastende middelen, toegediend worden, ten einde de gezegde toevallen te doen verminderen, en het half dood gebrand zynde voor verdere verfterving te behoeden.

TWAALFDE HOOFDSTUK.
 VAN DE
 BEENBREUREN.

Onder de uitwendige gebreken, die den Scheeps-Heelmeesteren ook in een zeegevegt kunnen voorkomen, moeten de beenbreuken niet uitgesloten worden, en hierom is het nodig, datze zich op de genezing derzelve wel toeleggen; want veeltyds worden de beenbreuken van hevige toevallen, als pyn, koorts, ylhoofdigheid, stuiptrekkingen enz: vergezeld, die alle eene byzondere genezingswyze vorderen. Wy zullen alleenlyk eenige aanmerkingen nopens de eenvoudige maken, hebbende by de Verhandeling der geschotene Wonden reeds het een en ander der te saamgestelde gezegt.

De tegennatuurlyke gedaante van een deel, die byzonder kenbaar is door de vergelyking met het gezonde; de gekende oorzaak of hevigheid van het geweld; de opvolgende pyn; kraking; onvermogen ter beweging; ongelykheid ter plaats der breuk enz:, zyn de zekere kenmerken, dat het deel eenvoudig gebroken is.

On-

Onze eerste aanmerking is, dat men by eenvoudige breuken de herstelling, zo spoedig als mooglyk is, moet betrachten, ten einde de toevallen, reeds vermeld, worden voorkomen; hierom is het nodig, dat 'er altoos in de kist of verbanddoos eenige verbanden, onderscheiden in grootte, en vooral het veelhoofdige, in gereedheid zyn.

Het gebrokene deel moet met alle omzigtigheid opgeligt, in eenen rustenden, maar geenzints uitgestrekten staat worden gehouden; want door de kragt der gespannene spieren zoude de gemakkelijke herstellinge betwist worden. — Verder neemt men in overweging, of het gebrokene deel moet uitgerekt worden dan niet; want alle beenbreuken, die men tracht te herstellen, vorderen geene uitrekking. — In de dwerse breuken, daar de gebrokene eindens genoegsame steunpunten aan den ander hebben, zal de uitrekking meer schadelijk dan nuttig zyn; daar in tegendeel in de schuinsche breuken veeltyds eene aanmerkelyke voorbyfschuiving plaats heeft: voornamentlyk neemt men zulks in de dye waar, alwaar de uitrekking met eene verdubbelde kragt geschieden moet. — Indien by gebrokene beenders reeds hevige zwelling, ontsteking, pyn, of een zwaare kneuzing plaats had, moeten 'er geene uitrekkingen geschieden; maar men moet terstond aan het beledigde deel eene gepaste en gemakkelijke ligging geven, den Lyder aderlaten en verdere zo uit- als inwendige middelen, om de gemelde toevallen te genezen, toedienen; waar na men de nodige uitrekkingen zonder gevaar kan in het werk stellen; want ontydige uit-

uitrekkingen hebben meermalen de hevigste toevallen hervoortgebracht. — Dan voorondersteld zynde, dat de uitrekking geschieden moet, laat men door twee helpers, die het deel, zo als boven gezegt is, zo onder als boven de breuk gevat hebben met gelyke krachten de uitrekking verrichten, zo ver als nodig is, om de gebrokene eindens gemaklyk tegen den ander te kunnen plaatsfen. — Na dusdanige gepaste uitrekking word het deel regts en links bewogen, ten einde de gebrookene stukken hunne natuurlyke plaatsing zouden innemen, en zulks word door de handen des Heelmeesters verder bestuurd en geholpen. — Deze bewerking wel geslaagt zynde, word de Lyder eenige uren daar na geen pyn meer gewaar.

Onze tweede aanmerking is, om het herstelde deel in dien staat te bewaaren, en waar toe, myns oordeels, het veelhoofdig verband beter, dan de bekende gewoone omzwagteling, dienstig is. — Het veelhoofdig verband word dus vervaardigd: men neeme 10 à 12 stroken linnen, van omtrent twee duimen breed, in de lengte van tien tot twintig duimen vermeerderende, en een halven duim over elkander leggende. — Deeze stroken moeten door een reep linnen aan de buitenzyde aan den ander gehegt zyn, zo dat de breedte van het verband gelyk zy aan de lengte van het been.

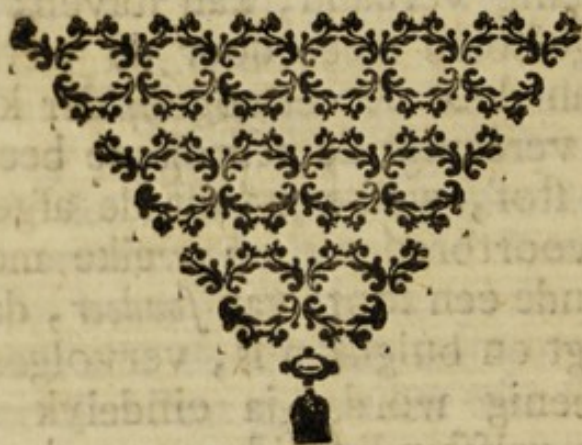
Wanneer men zich van dit verband bediend, word het zelve, op een kussen uitgebreid, onder het been gelegd, en vervolgens met eenig
vogt

vogt besproeit. — De ingesnedenie compres eerst om de breuk gelegte hebbende, laat men het been op het kussen neerdalen en uitgestrekt houden; dan begint men van den enklaauw af alle de hoofden van het verband tot aan de knie toe over elkander te leggen, doende dezelve zeer nauwkeurig sluiten. — Vervolgens legt men twee met werk of compresen welgevulde spalken, die van de enkelen tot aan de knie reiken, aan, die met linten op hun plaats verzekerd worden: vervolgens moet aan den Lyder eene zeer gemaklyke ligging bezorgd worden, waar toe eene ruime welgevulde kooi allerdienftigst is, dewyl hy dan van de bewegingen en slingeringen van het schip weinig verhindering hebben zal: gemaklykst zal hy op de zyde der breuk leggen, met de dyen en kniën voorwaarts gebogen. — Deeze ligging is zeker de beste en natuurlykste, om dat door dezelve alle de spieren ontspannen en in eenen rustenden staat gehouden worden. — Dan men geve nauwkeurig acht, dat de voet en de knie eene even gelyke schuynsche ligging ondergaan; want zo men hier in mist, zullen de gebrokene eindens op eene heimelyke wyze van elkander wyken, en oorzaak geven, dat dezelve niet kunnen vereenigen, en zulks zal te meer plaats hebben, wanneer het een schuynsche breuk is. — De te verre schuynsche ligging geeft ook oorzaak, dat de voet, wanneer de Lyders beginnen te gaan, te veel buitenwaarts staat. — Het een en ander kan voorgekomen worden, zo als de bevinding my geleerd heeft, door het deel eenigermaten schuyns te leggen; maar het zelve niet geheel en al aan de schuynsche neiging over te laten.

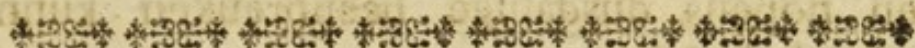
Myne derde aanmerking betreft het zeldzaam verbinden, dewyl 'er niets voor de genezing schadelyker is, dan het dikwyls veranderen van het verband; hierom moet het eerste verband met die nauwkeurigheid aangelegt worden, dat het zelve tien, twaalf, of veertien dagen lang kan blyven zitten, ten waare 'er toevallen opkwamen, die eene spoediger verandering van het verband vorderden. Vervolgens zyn een of twee verbanden genoegzaam, om de geheele genezing te volbrengen, zo als ik met voorbeelden, zelfs van een eenig verband, kan staven; want de genezing geschied meer door de werking der natuur, dan door de vermogens der konst. — De natuur vereenigt de gebrokene beeneindens door eene stof, welke zy uit de afgebrokene vaten hervoortbrengt, en welke men *callus* noemd, zynde een soort van *soudeer*, dat in den aanvang zagt en buigzaam is, vervolgens vaster en kraakbeenig word, ja eindelyk in eene beenachtige zelfstandigheid overgaat, wanneer de gebrookene beenderen hunne vorige vastigheid erlangen. Dan wanneer 'er te veel van deze stof word aangevoerd, of dat dezelve niet naar vereisch bepaald word, geschied 'er eene ongelyke vereeniging der beeneinden. — Zulks is vooral te vreezen, als 'er van het beenvlies veel verscheurd is, of dat de breuk in het sponsachtige gedeelte van het been is voorgevallen. — Door een vaster verband en het opleggen van den overgehaalden brandewyn kan zulks voorgekomen worden.

Dan wanneer een been door verzuim of ander toeval krom genezen mogt zyn, en de

callus nog niet volkomen hard is , kan het zelve zonder gevaar regt gemaakt worden , zo als ik met onderscheidene voorbeelden zoude kunnen staven. — Een beslissend geval dienaangaande is te vinden in de *Holl: Maatsch: der Wetensch: te Haarlem* 3de deel pag. 158.

DER TIENDE HOOFDSTUK,
 VAN DE
 AFZETTING
 DER
 LEDE N.

De afzetting van een Lid des menschen lichaams moet nooit ondernomen worden, ten zy men van de ongeneeslykheid van het gebrek, waarom men dezelve in het werk steld, volkomen zeker is. Dan wie zal aan deze verzekering grenspalen, die niet waggelen, zetten? Het is wel waar, dat een oordeelkundig en ervaren Heelmeester uit de plaats en aart der gewonde deelen, uit de hevigheid der kwetsing enz: kan voorzien, welke toevallen 'er te wagten staan, en van daar de genees- of ongeneeslykheid van eene wonde enz: afmeten; dan vermits de ondervinding leerd, dat de eene Lyder aan veel meerdere en zwaardere toevallen dan den anderen onderhevig is, het zy zulks uit een zeer ligt beweeglyk gestel of uit andere oorzaken voorkome, zo kan men om deze en andere redenen den uitgang der kwetsingen met geen zekerheid bepalen.

Na beenbreuken, met hevige verpletteringen vergezeld, raden groote Heelkundigen aan, om

terftond het verpletterde lid door de afzetting weg te nemen; maar zulks is niet altyd noodzakelyk: want wie is 'er onder de ervaren Heelkundigen, die na ruime infnydingen, waar door al het gezwollene word ontſpannen, en aan de uitgeſtorte en opgeſlotene vogten gelegenheid ter ontlaſting gegeven, in dusdanige gevallen door gepaste verbanden en beproefde middelen de genezing niet heeft zien ſlagen? — Uit myne konſtoefening zoude ik meer dan een voorbeeld van gelukkige genezingen nopens dusdanige beenbreuken kunnen te berde brengen.

Dan hoe weinig hoop is 'er voor eenen ſoldaat of matroos, wiens been in een veld- of zeeſlag door een ſchoot gebroken en verbryzeld word, en daar men door mangel van tyd, plaats enz: niet in ſtaat is het nodige ter genezing ſpoedig genoeg in het werk te ſtellen; en vooral wanneer deze ongelukkige Lyders haartig bezwaarlyke transporten of overſchepingen moeten ondergaan? — Deze Lyders verliezen om gezegde redenen veeltyds het leven, daarze door konſt, het zy dan met of zonder verlies van het gekwetſte deel, hadden kunnen behouden worden.

In aanmerklyke kneuzingen, die ſpoedig eene geheele verſterving in een lid te weeg brengen, kunnen geene geneesmiddelen, maar alleenlyk de afzettingen plaats hebben.

In beenbreuken, gepaard met ontwrigtingen, zwaare kneuzingen en verſcheuringen der banden, waar op gewoonlyk verſtervingen volgen,

gen , doet men best de afzetting spoedig te ondernemen.

Somwylen zyn de gevallen twyfelachtig, zo dat de hoop en vrees tegen den ander staan, in deze kiest men gewoonlyk, en ook volgens den raad van groote mannen in de Heelkunde, de zagste wyze, dat is, men hoopt, ja blyft by aanhoudenheid hopen, om den Lyder zonder het afzetten van het lid te behouden; maar na lange aanhoudende en vruchteloze pogingen aangewend te hebben, vind men zich in zyne hope te leur gesteld, ja zo, dat men zich eindelyk tot het afzetten van het lid moet begeven, en of schoon de *Operatie* dan somwylen nog met goed gevolg verricht word, zo is echter de vraag, of het niet beter waare geweest dezelve vroegtydiger en voor het opkomen der toevallen, die de genezing betwist hebben, in het werk te stellen? — Hoe veele Lyders sterven 'er niet in de Hospitalen en Ziekenhuizen, door hun lang verblyf aldaar, van gansch andere ziekten, uit opneeming van etterstof enz: gebooren, geduurende dat men pogingen aanwend, om ze van hunne kwetzuuren te genezen.

Een gezond oordeel, gepaart met gegronde kennis, en onderschraagt door eene uitgebreide ondervinding, kan den Heelkundigen best leeren, wat 'er in twyfelachtige gevallen te doen staat.

Heelkundigen, die in twyfelachtige gevallen de afzetting uitstellen, om zich van de onvermydelyke noodzakelykheid te overtuigen, staan genoegzaam gelyk aan die, welke dan eerst

een kanker met het mes trachten uit te roeijen, wanneer dezelve reeds opengeborsten is.

Groote mannen in de Heelkunde, maar die niet voor het spoedig afzetten der leden zyn, wenden voor, dat Lyders, die volsappig zyn, gezonde vogten en sterke vezelen hebben, zeer ligt door hevige ontstekingen en sterke koortsen worden aangegrepen, en om deze reden aan groot gevaar, om door de afzetting het leven te verliezen, zyn blootgesteld; vooral wanneer dezelve terstond na de kwetsing word ter uitvoer gebracht; maar dat dezelve voor eenigen tyd uitgesteld, de krachten des lichaams door de toevallen van ontsteking, verettering enz: verminderd zynde, men dan minder vrees voor ontsteking, koorts en andere gevaarlyke toevallen na de afzetting te wagten heeft. Wonderbaare aanmerkingen! Vreest men voor toevallen en kwaad gevolg, om dat de Lyders te veel en te goede vogten hebben en te sterk zyn; heeft men niet veel meer te vreezen, als 'er gebrek aan goede vogten en te weinig kragt is?

Veele Lyders, die de leden afgezet waren, heb ik zien sterven, alleenlyk om dat de krachten, die ter verettering van den stomp vereischt werden, ontbraken. Immers kan men door het lancet, verkoelende, ontlastende en andere hulpmiddelen, zo voor als na de afzetting aan te wenden, de hoeveelheid der goede vogten en de krachten spoedig verminderen, zo dat 'er dienaangaande niets kwaads te vreezen is; daar in tegendeel eene kwade gesteldheid in de vogten, die somwylen spoedig

dig influipt, verlies van krachten voortbrengd en veeltijds bezwaarlyk te herstellen is.

Dan hier staat op te merken, dat wanneer de *Operatie* zo lang is uitgesteld, dat 'er reeds zwelling en ontsteking, gepaard met hevige pyn enz., aan het beledigde deel tegenwoordig is, men dezelve niet moet verrichten, maar zo lang uitstellen, dat de gezegde toevallen, door gepaste middelen toe te dienen, verminderd, of liefst geheel verdwenen zyn, waar na men de afzetting met meerder hope van een goed gevolg ondernemen kan.

Wanneer een arm of been door een schoot dermaten is getroffen, dat het deel alleenlyk aan eenige der zachte deelen is blyven hangen, of dat een hand, door het ontydig springen van een handgranaat, geheel verscheurd by het ligchaam neerhangt, dan is de vraag, of men zulk een deel terstond boven de kwetsing in het gezonde moet afzetten? Groote mannen zeggen ja, en ik ben van dat zelfde gevoelen, als de kwetsing de gewrigten raakt, of dat de splyting of vermorsfeling van het been zich tot in het gewrigt uitstrekt, zo als ik in de geschotene wonden reeds gemeld heb; maar heeft de belediging in het midden van een deel plaats, kan men de afzetting in het levende vermyden; men snyd dan met een welsnydend mes, of scheermes, de nog geheel zynde zachte deelen door, men neemt de losse splinters weg, de te scherp uitstekende punten zaagt men af, en de bloedstorting, zo 'er die tegenwoordig is, staat men tegen, en behandelt voor het overige dezen stomp als eene versche wonde,

die met hevige kneuzing gepaart is; want de bevinding leerd, dat schuinſche en hoekige wonden, wanneer de lappen op de beste wyze by een gebracht worden, ſpoediger genezen, dan wonden, die eene ronde gedaante hebben. — Veele maanden heb ik dikwyls zien verloopē, om de wonden na de afzetting, daar men zelfs veel huid geſpaard had, ter genezing te brengen; daar in tegendeel de afgeſchotene deelen, op de gezegde wyze behandeld, ſpoediger genezen, behalven dat men de Lyders geen nieuwe ſmerten behoeft aan te doen.

Wanneer na hevige ontſteking, of ook na zwaare koude verſterving volgt, moet men, zo lang als de verſtorvene deelen zich niet afſcheiden, geene afzetting ondernemen, en als de afſcheiding geſchied, verkiezen ſommigen dezelve in het doode dicht tegen het levende te verrichten, ten einde den Lyder minder in gevaar van hevige pyn, koorts en andere gevaarlyke toevallen, die hy pas doorgeſtaan heeft, te brengen. — Het overgelatene van het verſtorvene zal verder door de Natuur zelve afgeſcheiden worden. Indien de verſterving uit eene kwaade geſteldheid der ſappen, zo als men op de ſchepen maar al te veel waarneemt, of uit gebrek van voeding, ontſtaat, kan 'er van de afzetting weinig goeds verwacht worden.

Bederf in het midden der beenderen of zo genaamde drooge *caries*, die door het verlies of verſterving van het beenvlies, en dus uit gebrek van voeding is geboren, vordert zeer zeldſaam de afzetting, om dat men de afſcheiding van het bedorvene op meer dan eene wyze

wyze bevorderen kan, en de Natuur op eene wonderbaare wyze het verstorvene en verlorene hersteld. Dus heb ik byna de geheele lengte van het scheenbeen, met het merg 'er in, zien afscheiden en weggenomen, en de Lyder gelukkig zonder merkelyke wangestalte, of onvermogen van het deel genezen; hebbende de Natuur wederom een ander scheenbeen hervoortgebracht. — Maar in de vogtige *caries*, die na eene verplettering der beenvezelen, en daar op volgende bederving derzelve zig vertoond, en met eene verrotting in het merg gepaart is, of wanneer de weerzydsche hoofden der geleding door bederf zyn aangegrepen, en de banden vernietigt of verteerd zyn, zal men te vergeefs eene genezing verwagten: eene tydige afzetting is het eenige middel, om 's Lyders leven te behouden; want afscheiding van het *gecarieerde* is hier niet te wagten, om dat de beenvezelen zagt geworden zyn, en de vogten, die zich in de nabuurschap en in de geledingsholte door de bederving afgescheiden hebben, van eenen rottigen, garstigen, en ansteekenden aart zyn, waar door het gebrek meer en meer vergroot word, en zo wanneer deze vogten uit de geledingsholte worden opgezogen, en zich elders neerwerpen, kunnen naar gerade van de plaats, dieze hebben ingenomen, zeer aanmerkelyke toevallen, als in het hoofd *phrenitis*, in de borst *pleuritis*, *phtisis*, en in de ingewanden *febris putrida*, *diarrhæa* enz: te weeg brengen, die meermalen van doodelyke gevolgen geweest zyn. — Deze Lyders sterven dan niet zo zeer, om dat hun gebrek doodelyk zy, maar uit hoofde der toevallen, die door het zelve zyn veroorzaakt, en die door eene

tydige wegneming van het bedorvene lid hadden kunnen en moeten voorgekomen worden.

Nopens de onderscheidene wyze van afzetting, waar van de eene in zekere gevallen en omstandigheden boven de andere te schatten is, zullen we ons niet inlaten: die lust heeft om dit te willen weten, kan zulks uitvoerig by de voornaamste Heelkundige Schryveren vinden. Wy zeggen zakelyk, hoe de afzettungen met een goed gevolg kunnen verricht worden, zo als de bevinding my meermalen geleerd heeft.

Hoe de Afzetting moet verricht worden.

Het deel, dat men afzetten wil, moet, zo het verbryzeld is, omzigtig opgenomen, door de handen der helpers op een plankje ondersteund, en in eenen rustenden staat gehouden worden, ten einde de splinters niet in het beenvlies enz: zouden steeken en de vaten na de doorsnyding, door de kragt der spieren, waar aan dezelve door takjes gehegt zyn, zich niet te rug zouden trekken. Dit laatste komt vooral in aanmerking, wanneer men den opperarm of de dye afzetten moet; want de vaten trekken zich hier gewoonlyk sterk te rug, waar door derzelve monden bezwaarlyk kunnen gevat en toegebonden worden. — De huid en spieren worden, zo veel mooglyk is, opgestreken; het *Tourniquet* van PETIT, als het gemaklykste zynde, word aangelegt, om zich meester van het bloed te maken. By tedere deelen of magere lieden kan men met de handen de opstroping doen, andersints legt men een riem aan,

aan, die twee lissen heeft, om zulks te volbrengen. — De ronde insnyding verricht men in onderscheidene tyden, ten einde zeer veel huid te sparen en de genezing hier door te verhaasten, des moet men de vlezige aanhangfels, om de huid des te hooger op te halen, wel doorsnyden: de spieren moeten schuins doorsneden worden, zo dat de wonde genoegzaam als hol word, dan zulks kan niet geschieden of het mes moet meer dan eens om het deel gaan. — De doorgesnedenene huid, vetrok en spieren worden door eenen ingesnedenen linnen lap, een stuk leder of pergament, te rug gehouden, het beenvlies word, met een welsnydend mesje, digt tegen den lap aan, doorsneden en neerwaarts afgeschraapt. — Het been of de beenderen worden op de bekende wyze handig afgezaagt, en de ruwe rand of beenige puntjes worden met de fragment-tang weggenomen.

Het *Tourniquet* word een weinig los gelaaten, om door den uitvloed van het bloed de monden der afgesnedenene slagaderen des te beter te kunnen ontdekken. Zyn de slagaders klein, ver van het hart, is de aanpers van bloed gering, dan is de toebinding der vaten niet noodzakelyk: door de *Spons*, *Agaricus*, of plukfeldotten in *Sp: Vin: Redif:* doorvogtigt, heb ik de bloeding kunnen meester worden. — Veilig is het by het afzetten van den onderarm of by het been onder de knie, dat men het vlies, daar de tuschenbeenige slagader doorheen loopt, doorsnyde, ten einde het vat gemaklyker, by de binding, te kunnen vatten, of tegen het been aan te drukken.

Maar

Maar by het afzetten van den opperarm digt aan den fchouder, of hoog in de dye, alwaar men meestentyds eene zeer fterke bloeding waarneemt, zal men veiligst doen de bloedftorting door het toebinden der vaten tegen te gaan. — Door den mond van het vat met de arterietang en een weinig van het vetvlies te vatten, denzelfven een weinig voor te halen, den draad 'er op te fchuiven en vervolgens toe te binden, heb ik de minfte toevallen waargenomen en altoos wel geflaagt, gelyk door de beroemdste Heelkundigen, als MONRO, MORREAU, BROMFIELT, AIKEN, GOOG, LOUIS enz.; deze wyze allesints word aanprezen, en voor de beste gehouden, ja, verzekerd, dat de draad niet zal afglippen, fchoon dezelve bloot om het vat gelegd ware, het geen ik ook nimmer heb waargenomen. — Men gaat dus van de eene tot de andere flagader voort, tot datze alle, die eenen hevigen bloedftroom geven kunnen, gebonden zyn. — Dan wanneer men dezen of dien flagadersmond niet gemaklyk in de tang kan krygen, moet men den ftomp een weinig buigen, of met de fchalpel het vat een weinig ontblooten, en vervolgens met een haakje of kromme naald een weinig vooruithalen en dan door eenen helper den draad om het zelve laten binden. — Door de onderschepping der naald met een brok vleesch, door sommigen aanprezen, ontftaan 'er fomwylen hevige pyn, ontfteking, koorts, ftuiptrekking, verettering, uitfteking van het been; en als de draden niet tydig affcheiden, etterholtens in den ftomp enz. Wanneer een flagader beenachtig geworden is, moet dezelve, om de bloeding te.

tegen te staan , met een pennetje van zagt hout gestopt worden. Vervolgens word de huid neergeftreken en op een zachte wyze over den ftomp gehaald. — De holte word met plukfel gevuld , en met reepen plaaster tegen den ftomp bevestigd en door compresen en een gepast verband onderfteund. — Dan hier staat op te merken , dat wanneer men de afzetting onder de knie verricht heeft , en 'er geene toebindingen der vaten gefchied zyn ; maar met *Tampons* of *Agaricus* de bloeding is tegengegaan , het lid der knie ten vollen moet gebogen worden ; vervolgens met eenen tweehoofdigen zwagtel , op den ftomp beginnende , alle de flagen lynregt over denzelven en knie doen henengaan ; hier door word een bepaalde drukking , vooral zo men (volgens den raad van POUTEAU) alles door een rond ftuk bordpapier tegen den ftomp bepaald , te weeg gebracht , en men is buiten vrees van het deel door rondgaande drukkingen te worgen.

De afzetting in den onderarm omtrent den elleboog verricht wordende , moet het verband op dezelfde wyze aangelegt worden. — Indien de afzetting in den opperarm , of in de dye gefchied is , en men zich door de binding meester van het bloed gemaakt heeft , kan men terftond een verband aanleggen , waar door de genezing op eene aanmerkelyke wyze zal bevorderd worden , om dat door het zelve de te rug trekking der fpieren , die in fterke lichaamen aanmerkelyk is , word voorgekomen ; immers tegenftand geboden en tevens de fterke invloed van bloed naar den ftomp verhinderd. — Men legt eene dikke compres
ten

ten dien einde op den loop der slagader, en een zwagtel van genoegsame lengte, en doet een of meer slagen van boven om het ligchaam, indien de opperarm afgezet is, vervolgens daald men van den schouder neerwaarts; intuschen gelast men den helper, die den stomp houdt, om de huid en spieren neerwaarts en over den stomp te halen, gaande verder met schaafswyze omzwagtelingen tot den stomp toe voort. — Op deze wyze het verband telkens als men het veranderd, aangelegt wordende, komt men voor, dat de stompen, vooral die van de dye, geen zuikerbroods gedaante, door de terug trekking der spieren, aannemen, en die dan eene zeer geruimen tyd ter genezing vereischen.

De longetplaasters, die men ter bepaling en bescherming, en ook ter wering der terug trekking aanlegt, kunnen na het aanleggen der zwagtel, met derzelver eindens op de omzwagteling van het deel gelegd worden, en dienen dan tevens, om het opwaarts wyken der zwagtel te beletten, en de pynlyke aanklevingen by ieder verband voor te komen. Het eerste verband veranderd men den derden of vierden dag, na alvorens het zelve met *Oxy-craat* en *Sp: Frument:* zo doorvogtigt te hebben, dat het zelve gemaklyk kan afgenomen worden, en het geene aan de wonde vastgekleeft is, laat men zo lang zitten, tot dat de etter zelve het los gemaakt heeft: indien men de bloeding door *Tampons*, *Agaricus* enz: gestuit heeft, geeft men byzonder acht, om eene nieuwe bloeding voor te komen, door het lang laten zitten der *Tampons* en door den invloed van het bloed

bloed door de bandage te beteugelen. — De *Tourniquet* moet by de hand zyn, of zelfs losfelyk om het deel gelegd worden, om in geval van noodzakelykheid 'er gebruik van te maken. — Na verloop van eenige dagen zal men ondervinden, dat de draden der binding, door de arterietang aangelegt, zeer gemaklyk afscheiden, vooral als men de eerste dagen eene versche *digestif*, uit *Therebint*: met *Vitel*: *Ovi*, *Bals*: *Arcaei* met een weinig *Tinct*: *Myrrh*:, om een goede verettering in den stomp te weeg te brengen, aangelegt heeft. — De *digestif* moet van tyd tot tyd schrader op de wiken gesmeert en eindelyk geheel weggelaten worden: verkoelende en zagt opdrogende middelen worden rondsomme den rand van den stomp gesmeert, om van daar de velmaking voort te zetten en te voltoojen, gebruikende in het midden der wonde droog plukfel, om het uitlekkend vogt op te florpen: maar tegen de afgezaagde beeneindens legt men by ieder verband een plat wijkje met den *Sp*: *Matrical*:, om de bederving van het merg, waar uit somwylen een stinkende zweer met *caries* geboren word, te beletten. Meermalen heb ik stompen genezen zonder zichtbaare afscheidingen van been; men ziet dan de vaten tusfchen de laagen van het afgezaagde been uitkomen en zich onderling vereenigen, en als een nieuw beenvlies over het zelve vormen. — Ongelukkig als men deze uitbotting der vaten voor uitspatting van weelderig vleesch aanziet, en dezelve afvaagt, of door fcherpe middelen aanraakt. — Hevige pyn en stuiptrekkingen die somwylen na het afzetten der leden volgen, moeten door aderlaten, vooral zoo de Lyder

volbloedig is, en door het rykelyk toedienen van den *Opium*, tegengegaan worden. — Somwylen krygen de Lyders na verloop van weken eene uitvloeijing van een dun fcherp vogt uit den ftomp, gepaart met aanmerkelyke verzwakking. — De *Cort: Peruv:*, alle twee uur een half drachma in zelfftandigheid, met een weinig wyn toegediend, is het voornaamfte hulpmiddel, om dit gevaarlyk toeval te keer te gaan, en vroegtydig toegediend zynde komt het foortgelyke onheilen voor: want door het zelve word de veerkragt der vaten onderhouden, goeden etter hervoortgebracht, en de opneming der ftof en de onheilen daar uit voortspruitende, voorgekomen. — Veeltids klagen de Lyders over pyn in het deel, datze reeds misfen, zelfs maanden en jaren daar na, ter oorzaak dat de vezelen der zenuwbundels, die naar het afgezette deel gingen, in den ftomp hun gevoel behouden hebben, en by terugkaatfing een pyn verwekken, als of het deel nog aanwezig ware. — Tegen dit toeval is geen byzonder hulpmiddel; het best is den ftomp warm te houden. — Veele geamputeerden, vooral die in de dye geamputeerd waaren, heb ik na de genezing zeer fpoedig volbloedig zien worden, waar uit koortfen en andere heete ziekten op het onverwagtfte kunnen geboren worden: door tydig ader te laten, en verkoelende purgeermiddelen toe te dienen, komt men dezelve voor.

Aldus heb ik in het zeer korte beftek, dat ik my had voorgesteld, veele aanmerkelyke gebreken, die den Heelmeesteren by een gevecht zo ter zee als te land kunnen voorkomen, verhandeld,

deld, en eindelyk onderzocht, in welke gevallen, op wat tyd, en hoe men veiligst de afzettingen der Leden, ter behoudenis van het leven, moet verrichten.

Schandelyk, ja onverantwoordelyk zal het voor den Heelkundigen zyn, indienze door verzuim, onwetenheid enz: aan de gewigtige en hun toebetrouwde posten niet naar vereisch beantwoorden; want immers kunnen de verschrikkelyke gevolgen van het vuur en zwaard des oorlogs door eene welbestuurde Heelkonst, aanmerkelyk verminderd, zo niet geheel weggenomen worden; ja, door haare zorgen worden veele dappere en allen lof verdienende krygshelden, na het ontfangen van hunne wonden, terstond op meer dan eene wyze, verzagting toegebracht: veele worden als van voor de poorten des doods terug geroepen, en van hunne kwetsuuren derwyze genezen, datze wederom in staat gesteld worden, om meermalen hun bloed ten dienste van hun Vaderland te kunnen storten, en door eene standvastige kloekmoedigheid den vyand tot eene gewenschte vrede te noodzaken.

God geve daar toe zegen, en een ieder betrachte zynen plicht.

ROTTERDAM

25 Mey

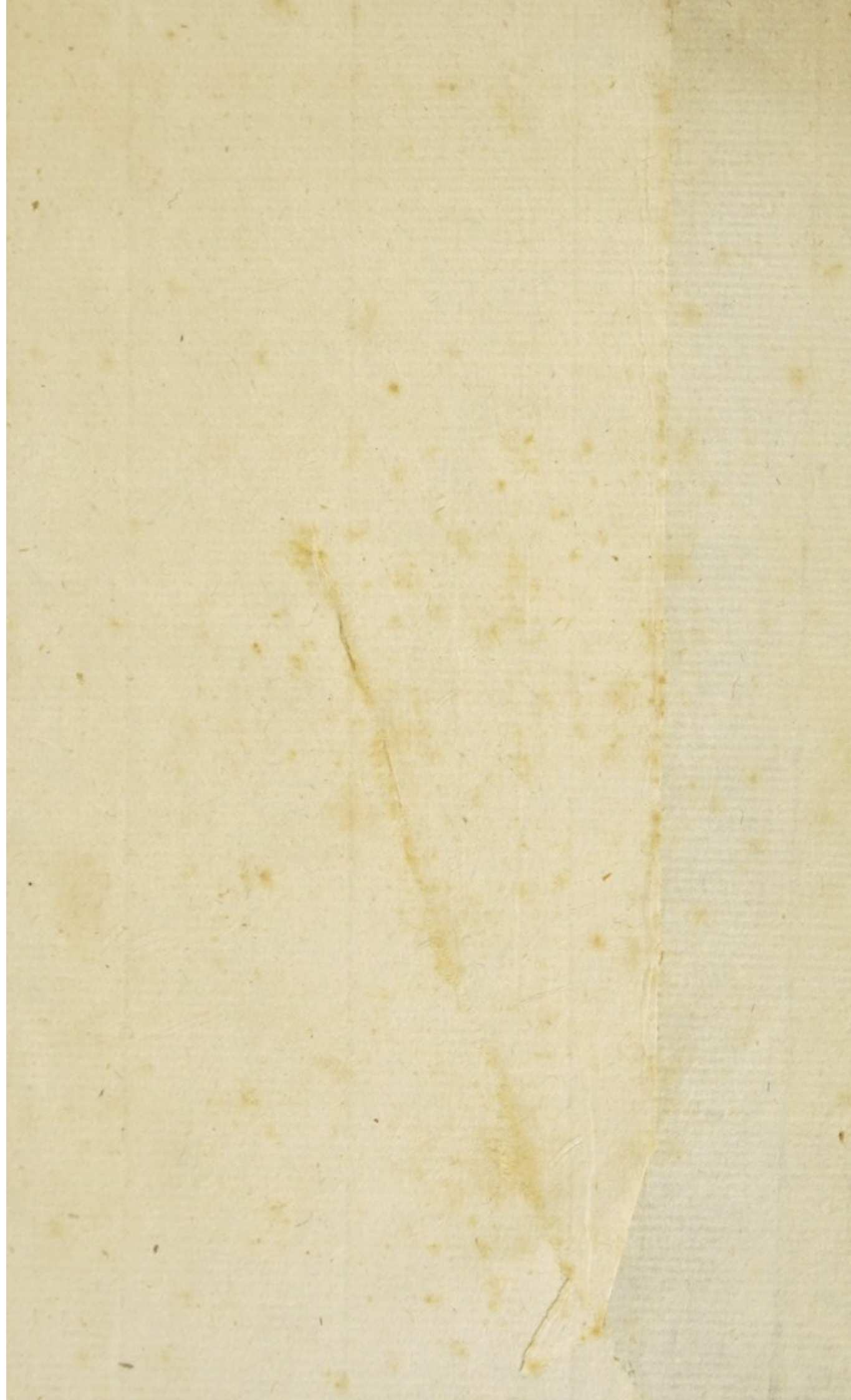
1781.

By den Drukker dezès zyn mede
gedrukt en te bekomen:

TISSOTS en BICKERS Raadgeving voor de Gezondheid van den Gemeenen man, van Landlieden en allen, die de hulp van eenen bekwamen Genees- of Heelmeester ontbeeren, of niet spoedig genoeg bekomen kunnen; dienende tevens tot een nuttig Genees- en Heelkundig Handboek voor Landheeren, Dorpleeraaren, weldadige Lieden, Dorpheelmeesters, en allen, die zich, uit menschenliefde, of beroepshalven, met het genezen van Zieken bemoeijen. Vierde druk, aanmerkelyk vermeerderd en verbeterd - - - f 2 - 14 - 0

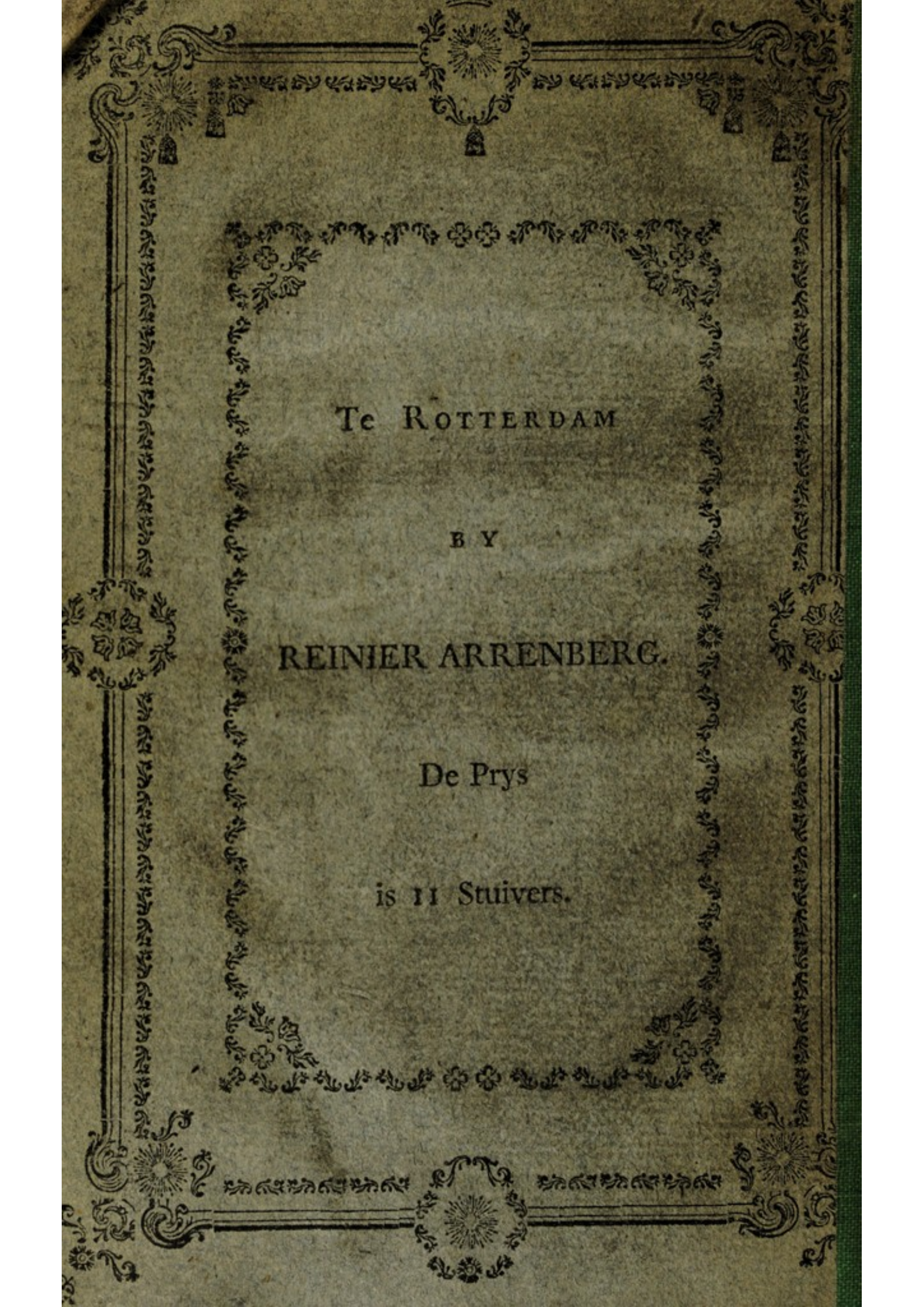
J. VAN WYCK's Proeve der Redelyke Heelkonst, van veele misstellingen gezuiverd, en met Aanteekeningen, ten dienste der Leerlingen in de Heelkonst, vermeerderd door G. TEN HAAFF, *Stads en Schielands Chirurgyn, Examiner van de Oost-Indische Compagnie te Rotterdam, Operateur van den Steen te Delft, Lid van de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen te Haarlem, en van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam.* In groot Octavo f 2 - 10 - 0

Onderwys in de Beoëffenende Geneeskunde, opgesteld ten dienste der Leger- en Dorpchirurgyns, door den Heere A. BARON VAN STÖRCK, *Hof-Raad en Eerste Lyfmedicus van Hunne Roomsche-Keizerlyke en Apostolische Majesteiten, mitsgaders voorzittend Lid van het Medicinale Collegie enz.* ten dienste der Nederlandsche Heelkundigen, die tevens de Geneeskunde oeffenen, uit het Hoog- in het Nederduitsch vertaald, met byvoeging van eenige weinige Aanmerkingen door G. TEN HAAFF, *Stads en Schielands Chirurgyn, Examiner by de Oost-Indische Compagnie ter Kamer Rotterdam, Operateur van den Steen te Delft, Lid van de Hollandsche Maatschappye der Wetenschappen te Haarlem, en van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam.* In groot Octavo - - - f 2 - 10 - 0

(816)

Te ROTTERDAM

B Y

REINIER ARRENBURG.

De Prys

is 11 Stuivers.